RIG

Uniwersytetu Gdańskiego Biblioteka

Cu 12607

TIDSKRIFT UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA

Adertonde årgången. Häfte I.
1935

EN VETENSKAPLIG AVHANDLING

fordrar

NOGGRANNHET och OMSORG

Vår stora erfarenhet vid publicering av dylika arbeten samt våra stora tekniska resurser inom

Litografi, Boktryck, Ljustryck, Ritning, Klichéer

giver Eder garanti för ett förstklassigt utförande.

Kartografiska Institutet

Esselte a. b.

Vasagatan 16
STOCKHOLM

Telefoner: Namnanrop: »Centraltryckeriet»
Kartredaktör M. Lundqvist 114150

Fornborgarnas betydelse ur etnografisk synpunkt

En diskussionsfråga

Av *Sten Anjou*

Arkeologiens målsmän i vårt land tyckas sedan länge vara sällsport eniga om de nordiska fornborgarnas ursprungliga uppgift. Sålunda skrev Herman Hofberg 1871, att de äro »tillflyktsorter för den icke stridbara befolkningen vid fientliga infall i landet», och några år senare uttryckte han sin åsikt om dem med följande ord: »I allmänhet synas de särskilda bygderna haft hvar och en sin försvarspunkt, dit man i ofreds tid och i nödfall kunde taga sin tillflykt.»[1] Denna uppfattning, att de flesta fornborgar varit fästningar, är ännu allmänt gällande. Den har i något varierade ordalag framställts av många senare arkeologer, så t. ex. Nordin, Ekhoff, Hildebrand, Berg, Schnittger, Almgren m. fl.[2] Samma åsikt har upprepats år från år, decennium efter decennium, utan att egentligen någon kritisk prövning av frågan förekommit. Ännu 1933 skriver Stenberger: »För flertalet av dessa svenska borgar gäller, att de varit defensiva folkborgar, anlagda i syfte att vid orostillfällen mottaga den skyddssökande befolkningen.»[3]

Schnell attesterar den rådande uppfattningen om fornborgarna, då han ger dem benämningen »Sveriges förhistoriska försvarsverk». Det är emel-

[1] H. Hofberg, Förteckning öfwer Nerikes fasta fornlemningar, Örebro 1871, s. 8, och samme förf., Fornlemningar i Vestmanland, V. H. A. A:s Månadsblad 1875, s. 110.

[2] F. Nordin, Om Gotlands fornborgar, V. H. A. A:s Månadsblad 1881, s. 145 och 128; E. Ekhoff, Tvänne fornborgar vid Tullinge, Sv. Fornminnesföreningens tidskrift X: 4, 1899, s. 301; H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, 2, Sthlm 1884—1898, s. 668 ff; W. Berg, Bohusläns bygdeborgar, i Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, 1909, s. 217; B. Schnittger, Die vorgeschichtlichen Burgwälle in Schweden, Opuscula archæologica Oscari Montelio septuagenaria dicata d. IX m. sept. a. MCMXIII, s. 335 ff; O. Almgren, Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden, 2 uppl., Sthlm 1923, s. 27.

[3] M. Stenberger, Öland under äldre järnåldern, Sthlm 1933, s. 236.

lertid att märka, att benämningen enligt samme författare icke kan givas åt samtliga de byggnadsverk, som hittills kallats fornborgar. Ett icke obetydligt antal av dessa »måste utsöndras, emedan de icke ha en borgs förnämsta egenskap, nämligen att kunna försvaras.»[4] Schnell har redogjort för principerna vid en sådan utsöndring och rörande Upplandsborgarna visat, att många av dem icke uppfylla kraven för försvarsduglighet. Även för borgar i Västmanland och Västergötland ha liknande iakttagelser gjorts. Inför de välbevarade lämningarna av bostadshus i många ölandsborgar har man sedan länge nödgats avskilja även dessa såsom en särskild grupp, och grävningar i en del östgötaborgar ha lämnat så tydliga bevis på en stadigvarande bosättning, att också de måste anses bryta mot den gängse uppfattningen om fornborgarnas uppgift.

Varför bibehåller man då denna uppfattning? I samma stund, som försök blivit gjorda att slutgiltigt fastlåsa den av ålder rådande åsikten om fornborgarna såsom försvarsverk, endast avsedda för tillfälligt beboende under en hastigt uppkommen stridskonflikt, har grundvalen för hela problemställningen blivit förskjuten. Förr gällde frågan om fornborgarnas uppgift hela det kända borgbeståndet; nu gör man gällande, att samma fråga måste ställas och besvaras olika för skilda grupper av samma material. Fornborgsbeståndets gruppering efter dessa synpunkter på deras ursprungliga uppgift är ännu icke slutförd. Den är knappast mer än påbörjad. Det skall bliva av största intresse att erfara, var gränsen kommer att läggas mellan den grupp av borgar, vars uppgift e n d a s t kan ha varit att tjäna som försvarsverk, och den grupp, som måste anses utgöra mer eller mindre försvarsbara, relativt stadigvarande boplatser. Så mycket torde redan nu kunna sägas, att den här påpekade förskjutningen av gränsen mellan dessa grupper kommer att ske till förmån för de bebodda fornborgarna. Vi stå tydligen inför en betydelsefull revidering av den hittills gängse uppfattningen.

Ett slutgiltigt ställningstagande till frågan om fornborgarnas ursprungliga uppgift kan endast erhållas efter noggranna och allsidiga undersökningar av ett stort antal borgar. De som hittills utförts — även sådana från senaste tid — ha oftast ensidigt varit inställda på frågan om fornborgarnas ålder och duglighet som befästningsverk. Det är nödvändigt, att undersökningarna mer målmedvetet inriktas på frågan, om de varit stadigvarande bebodda eller ej, och det kan därför vara önskvärt, att redan nu påvisa de fakta och synpunkter, som eventuellt kunna inverka på en sådan problemställning.

[4] I. Schnell, Fornborgarna i Västmanlands län, Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1934, s. 40 f.

Ser man till de upplysningar, som kunna erhållas ur skriftliga källor, så kan man först stanna vid en uppgift hos goternas historieskrivare Jordanes. Han berättar vid mitten av 500-talet om en del namngivna folkstammar i Skandinavien, att »alla dessa bo på vilda djurs vis i urholkade klippor som var det kasteller» (hi omnes excisis rupibus quasi castellis inhabitant ritu beluino).[5] Man har menat, att denna uppgift åsyftar sådana enkla, i marken nedgrävda boningshus, av vilka endast gaveln med utgången stått fri.[6] Å andra sidan har det också gjorts gällande, att uppgiften avsett bebodda fornborgar[7], vilket syns vida mer sannolikt, särskilt som den latinska texten möjliggör översättningen: »inom lösbrutna klippblock» i stället för den ofta nyttjade: »i urholkade (el. uthuggna) klippor».[8]

Rimbert författade »Vita Ansgarii» mellan 865 och 876. Han berättar, att Birkaborna vid ett plötsligt danskt vikingaangrepp »flydde till den närliggande borgen», varefter man där höll rådslag, medan fienden rustade sig. På motstånd var ej att tänka, ty »borgen själv var just icke stark» och hövdingen Hergeir utmålar det förskräckliga öde, som kunde förväntas, när fienderna gingo till anfall: »Se, nu komma de för att förstöra och plundra allt vad I ägen. Edra hustrur och söner komma de att föra bort som fångar, borgen och staden komma de att bränna upp.»[9] Av dessa ord framgår, att borgens förstörelse räknas som en lika stor olycka som stadens förstörelse. Båda kunde plundras och brännas. Man har uppenbarligen rätt att tänka sig borgområdet bebyggt. Sannolikt är det en äldre boplats, vars tillväxt och utökning med stadsområdet på slättmarken möjliggjorts genom det förmånliga handelsläget. En bebyggd och befäst akropol som forntida städers ursprung är en allmänt känd företeelse.

Ännu en gammal källskrift omtalar en känd fornborg. Det är Gutasagan, nedskriven omkring år 1350 men troligen avfattad omkring hundra år tidigare eller något mer. Här nämnes, att en bortlottad tredjedel av Gotlands befolkning bosatte sig i den berömda Torsborgen, medförande

[5] Jordanes, De origine actibusque getarum, III, 22 f, ed. Mommsen i Monumenta Germaniae historica. Auct. antiqv. V: 1, 53.

[6] O. v. Friesen, Röstenen i Bohuslän, Uppsala universitets årsskrift 1924, s. 49.

[7] A. Bugge, Norges historia, I, Kristiania 1912, s. 114.

[8] Jordanes' uppgift har möjligen sitt ursprung hos den gotiske skriftställaren Aithanarit. »Geografen från Ravenna» skriver nämligen hänvisande till denne om tvenne finska folkstammar, rerefeni och sirdifeni, att de »bo inom bergens klippblock» (rupes montium inhabitant). Jfr L. Weibull, Jordanes' framställning av Scandza och dess folk, Vetenskapssocieteten i Lund, Årsbok 1925, s. 67.

[9] Rimbert, Ansgars levnad, ed. G. Rudberg, Uppsala 1930, s. 90 ff.

dit allt sådant, som de ägde ovan jord (»þa lutaþu þair bort at landi huert þriþia þiauþ, so at alt sculdu þair aiga, oc miþ sir bort hafa, sum þair vfan iorþar attu. Siþan wildu þair naupugir bort fara, men foru innan þorsborgh, oc bygþus þar firir»).[10]

Till fornborgarna äro ofta knutna i folktron ännu kvarlevande sägner om där boende jättar, kungar, drottningar eller andra märkliga personer, vilka stundom sägas från borgen ha underlagt sig omgivande trakt eller landskap. Ibland berättar sägnen om en hel jättesläkt, som med kreatur och bohag bebott borgberget.[11]

Av berättelser i några av de äldsta källskrifter, som behandla nordiska förhållanden, liksom också av den bevarade folkliga traditionen tycks det sålunda mer eller mindre direkt kunna slutas, att fornborgarna nyttjats såsom boplatser. Vad är det då för skäl, som ligger till grund för den nu rådande åsikten, vilken inskränker eller förnekar detta förhållande? Det var Ekhoff, som 1899, tydligen under inverkan av sin tids starka krigshistoriska intressen, formulerade motiven för den nuvarande uppfattningen. »Man har länge insett», skriver han, »att fornborgarna ej varit stadigvarande, fasta boplatser, utan endast tillfälliga tillflyktsorter. De voro ett slags befästa läger, dit den närmaste bygdens befolkning, män, kvinnor och barn, när ofred hotade, drog sig tillbaka, medförande sina redbaraste egodelar, däribland förmodligen äfven husdjuren. Bakom dessa förskansningar kunde man i jämförelsevis skyddat läge afvakta lugnare tider, och här kunde man upptaga striden mot en inträngande fiende under gynnsammare förhållanden än de, hvilka stodo till buds i den öppna bygden. Att detta är dessa fornlämningars verkliga betydelse, framgår bland annat däraf, att i regeln inga tomtningar eller grundvalar efter byggnader träffas inom dem, hvilket naturligtvis skulle hafva varit händelsen, för så vidt hus, om ock helt primitiva verkligen här funnits. De tillfälliga bostäder däremot, hvarmed man under den nödtvungna vistelsen här säkerligen nöjde sig, voro utan tvifvel af så bräcklig beskaffenhet, tält, riskojor m. m., att vi ej kunna vänta, att af dem finna några bevarade spår. Borgarnas läge i landet visar äfven, att den gifna förklaringen är den rätta. De äro nämligen vanligen ej belägna i den öppna odlade bygden, utan afsides från denna, stundom ganska långt upp i utmarkerna och obygderna. Hade de varit den åkerbrukande befolkningens stadigvarande boplatser, hade man naturligtvis varit angelägen att förlägga dem så nära den odlade jorden, som förhållandena medgåfvo. Slutligen visar dessa befästningars ofta mycket betydande omfång, att de i allmänhet varit afsedda att för-

[10] Gutasagan I, 8 f. (Guta — Lagh, ed. K .Schildener, Greifswald 1818, s. 107).

[11] W. Berg, Bohusläns bygdeborgar, i Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, 1909, s. 239.

svaras af en ganska ansenlig styrka, samlad kanske från flera närliggande bygdelag. Att karlarna från en ensam eller några få gårdar i de flesta fall ej skulle kunnat med utsigt till framgång hålla dessa borgar besatta, är tydligt.»[12]

Det första av de skäl, som Ekhoff andrager för åsikten, att fornborgarna ej varit fast bebodda, är hans uppgift, att i regeln inga byggnadsgrunder träffas inom dem. Ekhoff har tydligen icke räknat med fornborgarna på Öland, av vilka många ha eller ha haft sedan länge kända lämningar av en stundom mycket tät bebyggelse.[13] Husgrunder ha också påträffats i andra fornborgar. Från Gotland känner man flera av kalksten byggda grundvalar till hus i borgen på Herrgårdsklint.[14] Almgren har påträffat »ett slags bostadslämning med härd» i Runsaborg i Uppland[15], Gihl omnämner »spår av husgrund» å Broborg i samma landskap[16]; Hallström har framgrävt husgrunder å Börsås kulle[17], och detsamma gjorde Wilhelm Berg å Borråsberget i Bohuslän[18]; Schittger fann en »husgrund av 8×24 m:s utsträckning» å Borgbacken på Vikbolandet.[19] Flera exempel kunna sannolikt anföras. Det är emellertid tämligen säkert, att den normala bostadstypen från de tider, det här rör sig om, icke varit sådan, att välbyggd stengrund förekommit som regel. I fornborgarna kunde man ofta bygga på fasta berget, och var bostadshus än förekommit ha de nog oftast utgjorts av träbyggnader eller kojor av lerklinad risflätning. Ekhoff medger, att rester av dylika boningar i allmänhet icke kunnat bevaras — man har dock påträffat klinstycken i flera fornborgar t. ex. å Boberget, Gullborg, Torsklint och Brudberget samt borgarna vid Ljunga gård och Skönberga prästgård i Östergötland[20] — men han menar likväl, att sådana byggnader icke varit avsedda för fast beboende utan endast äro att betrakta som provisoriska. Grävningar på flera platser, t. ex. i Birka och i Alvastra, ha emellertid visat, att även byar och större städer voro bebyggda med klinhus, och därmed förfaller Ekhoffs motivering i denna punkt.

Ekhoff anser, att fornborgarnas läge ofta avsides från den odlade byg-

[12] E. Ekhoff, Tvänne fornborgar vid Tullinge, i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, X: 4, 1899, s. 301.

[13] Jfr Stenberger, a. a., s. 213 ff.

[14] Nordin, a. a., s. 342.

[15] G. Gihl, Upplands fornborgar, i Upplands fornminnesförenings tidskrift 8, 1918—24, s. 83.

[16] Gihl, a. a., s. 62.

[17] Schnittger, a. a., s. 342.

[18] Berg, a. a., s. 230 ff.

[19] B. Schnittger, Östergötlands fornborgar, i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908, s. 30.

[20] B. Schnittger, Die vorgeschichtlichen Burgwälle in Schweden s. 340. Statens Hist. Museum, Tillväxten 1910, 1911 (Fornvännen 1910, s. 252, 1911, s. 252).

den talar för att de nyttjats endast såsom skyddsfästningar och ej såsom fasta boplatser. Till en del kan väl detta läge förklaras på grund av att lämpliga borgberg i allmänhet torde saknas nere på den av ålder odlade slättbygden. Man skulle kanske också kunna göra gällande, att den befolkning, som eventuellt bebott de mer avlägset belägna fornborgarna, huvudsakligen levt av boskapsskötsel, jakt och fiske och därför icke haft behov av att bo intill de odlade markerna. Om man sätter sig in i borgtidens livsförsel, kan man emellertid erhålla en annan förklaring på fornborgarnas avskilda läge, vilken ändock medger möjligheten, att deras bebyggare även idkat åkerbruk som en viktig näring. Man måste taga i betraktande den väsentligt olika utformning, som livet fick under sommar och vinter för dessa människor. Under våren tog jordens brukning allas krafter i anspråk; sedan sådden var över, idkade man jakt och fiske, drev kreaturen i vall och ägnade säkert mycken tid åt hö- och lövfångst. Man förde ett strävsamt och rörligt liv på åker och äng, i skog och mark; natten kunde i nödfall tillbringas under bar himmel eller i enkla, provisoriskt uppförda sommarkojor, såsom lantbefolkningen ännu ofta sommartid nyttjar jakthyddor, fäbodar och slåtterkojor. Under den varma årstiden var därför fornborgarnas uppgift huvudsakligen att tjäna som samlingsplatser eller som skyddsfästningar vid förmodade överfall av mer allvarlig art. Helt annorlunda var förhållandet vintertid. Bortsett från den tid, som kunde ägnas åt fiske och jakt, var man av arbetet bunden vid bostaden. Dit hade man fört sommarens coh höstens skördar av alla de jordens produkter, som kunde tjäna människor och djur till livsuppehälle under köldens långa tid.[21] Man hade nu att tröska, mala, baka, slakta, slöjda, väva, sömma m. m. Människor och djur levde av de samlade förråden, och utan dem skulle man varit dömd till hungersnöd. Behov fanns nu av en fast boplats, inrättad för vinterns arbeten och så anordnad, att man där kunde få ständigt skydd för sin livsviktiga egendom: boskapen och vinterförråden. Så byggde man fornborgarna; inom deras murar kunde kreaturen utan besvär hållas samlade, inom dem kunde man få skydd mot kringströvande vilda djur och försvar mot människor, väl ej så ofta från främmande land utan från närliggande bygder, där skörden slagit fel eller förråden särskilt frampå eftervintern av annan anledning voro uttömda. Det betydde föga, om borgen låg något avsides från de marker, där man sommartid odlade sin säd eller vallade sin hjord; där hade man under vintern intet att göra. Man valde hellre obetydligt längre transporter av sommarens foderfångst och höstens sädesskörd, om man kunde få en välskyddad borgplats något längre bort. I skogens och bergens skydd var det också

[21] »Mängder av förkolnad säd» påträffades av Hallström i husfundament å Börsås kulle i Bohuslän. Jfr Schnittger a. a., s. 342.

varmare och lugnare än på de blåsiga öppna fälten, och man hade nära och riklig tillgång till bränsle och den mjuka mossan.

Fornborgarnas ofta rätt betydande omfång påpekas av Ekhoff i sammanhang med diskussionen om de varit fast bebodda eller ej. För att kunna försvara dem vore det nödvändigt, att männen samlades till stort antal från hela den omgivande bygden. Detta är givetvis riktigt, försåvitt det gällde försvar mot en samlad större fiendeskara. Sådana händelser torde dock ha varit rätt sällsynta i synnerhet vid det stora antal fornborgar, som voro belägna i landets inre delar. Borgarnas uppgift som befästningsverk har nog i första hand varit att vintertid utgöra skydd mot de mer tillfälliga men relativt ofta förekommande fall, då ett färre antal hungrande människor från närbelägna trakter gjorde försök att röva boskap eller förråd. Ur dessa eller liknande händelser uppstodo de förbittrade släktfejder, för vilka särskilt vikingatiden är bekant. Det gällde att ständigt vara på sin vakt, att vid varje tillfälle skydda sig och sin egendom vid tillfälligt uppkomna, smärre konflikter. För sådana försvarsbehov voro fornborgarna tillräckligt effektiva, även om de beboddes endast av ett fåtal familjer.

När boplatsen anlades, kunde man givetvis icke bortse från det dagliga livets behov. För kreaturens skull och för de arbeten, som där skulle försiggå, var det nödvändigt, att gårdsplatsen var stor. Av detta skäl fingo borgmurarna omsluta en yta av stundom rätt betydande utsträckning, och man gjorde därvid en säkerligen fullt medveten kompromiss med de krav, som försvarssynpunkterna kunnat angiva. I avseende på fornborgarnas ingångar kan en liknande iakttagelse göras, vilken även den i sin mån bidrager att nedriva den gängse uppfattningen, att fornborgarna endast tjänat fortifikatoriska ändamål. Det vore ur försvarssynpunkt önskvärt, att endast en ingång funnits i varje borg, men det dagliga livets krav ha nödvändiggjort flera, och därför kan man ofta få se 2, 3, ja 4 och 5, i ett fall (Ismantorp) ända till 9 ingångar. I fråga om borgmurarnas konstruktion och läge kan man iakttaga många övergångsformer mellan sådana, som äro synnerligen väl lämpade för försvar, och sådana, som egentligen endast kunnat tjäna en uppgift som inhägnad. Schnell redogör utförligt för kriterierna på icke försvarbara borgar och vill, att man skall utesluta dem från det egentliga fornborgstudiet.[22] Så kan man göra, men man måste då vara medveten om att man därigenom avsagt sig möjligheten att studera fornborgarnas mest intressanta och viktiga problem: frågan om de varit inrättade för fast bosättning eller icke.

[22] I. Schnell, Beskrivning över fornborgarna i västra Uppland, i Upplands fornminnesförenings tidskrift, h. XLIII, 1929—33, s. 241 ff, samt Fornborgarna i Västmanlands län, i Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift XXII, 1934, s. 40 f.

Även fornborgarnas läge i förhållande till varandra visar stundom, att det icke varit enbart fortifikatoriska skäl, som dikterat deras tillkomst. På den lilla ön Oxsten i Mälaren ligga tvenne borgar[23], vid Tullinge i Södermanland ligga likaledes tvenne borgar mycket nära varandra[24], i den lilla socknen Gryt i samma landskap finnas ända till 7 borgar.[25] Dylika exempel kunna mångfaldigas. Om borgarna varit avsedda att endast tjäna såsom skyddsfästningar vid främmande fiendeskarors anfall, äro sådana förhållanden rent till skada, ty därigenom splittrades bygdens försvarskraft i stället för att sammanhållas. Några gånger har man sökt en förklaring i antagandet, att borgarna härröra från olika tider och att den försvarstekniskt bästa samtidigt är den yngsta, för vilken de andra övergivits. Bevisning härför har emellertid icke presterats och kan säkerligen icke heller frambringas för varje sådant exempel. Den enda användbara förklaringen torde vara, att borgarna varit stadigvarande bebodda och att deras försvarsanordningar huvudsakligen tjänade som skydd mot tillfälliga, hastigt påkomna anfall — låt oss kalla det inbrottsförsök — från närboende befolkningselement eller kringströvande människor och djur.

Om kulturlager kunna påträffas inom ett borgområde, är det ofta möjligt att få en god hållpunkt för avgörande av frågan, om borgen varit fast bebyggd. Det är dock icke bevis för motsatsen, om något kulturlager icke anträffas. Man måste ihågkomma, vad här tidigare påpekats, att fornborgarna i regel icke kunna ha varit synnerligen tätt bebyggda. Man får sannolikt icke betrakta dem som forntida byar. I regel torde det ha varit endast ett fåtal närbesläktade familjer, som haft sin hemvist inom borgområdet; tillhopa ha de kanske utgjort, vad man kallar en storfamilj. Härav följer, att ett en gång befintligt kulturlager icke kan ha varit utbrett över hela borgområdet utan endast vid de få platser, där byggnader funnits. Man bör också betänka, att vind och regn samt is och snö under mer än ett årtusende utfört sitt rengöringsarbete på borgbergen. Vid några av dem, t. ex. borgen vid Baldersta i Södermanland, har man kunnat iakttaga, att gamla kulturlager »skridit och sköljts ned» från högre liggande platser till lägre.[26] Det är därför icke att undra på att man i många fornborgar ej kan påvisa några som helst kulturlager från äldre tid eller endast obetydliga lämningar av sådana ännu kvarliggande i de djupaste bergsskrevorna.

I många borgar, där betingelserna varit fördelaktiga, ha emellertid kul-

[23] Schnell, a. a., s. 24 f.

[24] Ekhoff, a. a., s. 304 och 311.

[25] E. M. Hermelin, Om Södermanlands fornborgar, i Fornvännen 1929, s. 92.

[26] E. M. Hermelin, Bygdeborg vid Baldersta, Halla sn, Södermanland, i Fornvännen 1925, s. 215.

turlager, ibland rätt betydande, kunnat bevaras till vår tid. I dem har man påträffat allehanda föremål från folkvandrings- eller vikingatid, om än fyndbeståndet ej kan sägas vara särdeles rikt, exempelvis i jämförelse med de fynd, som gjorts i Birkas svarta jord. De människor, som bebott fornborgarna, måste emellertid ha levt under helt andra och torftigare villkor än Birkas hantverkare och köpmän, och det har också säkerligen varit så, att en mycket stor del av de föremål, som förlorats av fornborgarnas bebyggare, varit utförda i förgängligt material.

Det är påfallande, att så ytterligt få fynd av vapen blivit gjorda i fornborgarna. Om dessa, som man menar, endast tjänat fortifikatoriska syften, så borde man, då fynd göras i dem, huvudsakligen anträffa rester av svärd och spjutspetsar och rikligt med pilspetsar. De vanligaste fyndföremålen äro emellertid av helt annan art. Det är husgeråd och enkla dräktföremål; det är vidare redskap, som nyttjas i fredligt arbete, och ting, som ha att göra med nöjen eller religiösa föreställningar. Man kan i detta sammanhang särskilt observera sådana ofta förekommande föremål som sländtrissor och vävtyngder[27], fisk- och villebrådsben[28], spelbrickor och tärningar.[29] Detta är fynd, som gentemot nu rådande åsikt synas visa, att man ej endast under krigiska konflikter bebodde borgarna. Det måste ha varit under djupaste fred, som det dagliga liv framlevdes, då kvinnorna kunde spinna och väva och männen hade möjlighet att draga bort på jakt och fiske och efter hemkomsten roa sig med tärnings- eller brädspel.

För belysning av frågan om fornborgarna varit bebodda eller ej kan det vara fullt berättigat att hänvisa till de förhållanden, som konstaterats rörande utländska borgar, samtida med de nordiska, men sannolikt möter detta opposition från de håll, där man framhåller, att byggnadssättet i borgarna där icke är detsamma som hos oss. Av denna anledning har man ju redan sökt avskilja de öländska borgarna som en särskild nordisk grupp, vars problem bruka behandlas för sig. Det må därför här vara tillräckligt att i korthet påminna om att man, då noggranna arkeologiska undersökningar gjorts, kunnat konstatera fast bosättning i borgar i Tyskland, såväl

[27] Jfr B. Schnittger, Undersökningar på Boberget 1908, i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908, s. 32, fig. 1—4; Hadorphs fynd i Birka, publ. i företal till Bjärköarätten, Sthlm 1687; O. Almgren, Undersökningar på Vikbolandet 1906, i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1906, s. 21, fig. 6 f; B. Schnittger, Östergötlands fornborgar, i Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1909, s. 15, fig. 2; Gihl, a. a., s. 85; E. M. Hermelin, Om Södermanlands fornborgar, i Fornvännen 1929, s. 95, fig. 37; Stat. Hist. Museum, Tillväxten 1910, i Fornvännen 1910, s. 252.

[28] Almgren, a. a., s. 20; Gihl, a. a., s. 85 och 86; Nordin, a. a., s. 99.

[29] Almgren, a. a., s. 21, fig. 6 g; Statens Hist. Museum, Tillväxten 1911, i Fornvännen 1911, s. 252; Gihl, a. a., s. 84 f, fig. 33.

germanska som slaviska, samt vidare i borgar i Polen, Litauen, Lettland och Estland. Samma iakttagelse har gjorts för enstaka undersökta borgar i Finland och Norge.[30]

Det är dock endast i den vetenskapliga litteraturen om de östbaltiska staternas fornborgar, som genom professor Balodis skrifter frågan om fast bosättning fått den betydelse, som problemet är värt. Den tyska borglitteraturen, vilken domineras av Schuchhardts arbeten, ser materialet, som man hittills gjort i Sverige, huvudsakligen endast från krigshistoriska synpunkter.

I denna uppsats har jag alltså sökt visa, att de för länge sedan av Ekhoff framställda och ännu alltjämt bibehållna motiven för den rådande åsikten, att fornborgarna i regel endast tjänat fortifikatoriska ändamål, icke äro giltiga. Det har därjämte kunnat visas, att såväl historiska som arkeologiska skäl numera tala för att många borgar varit stadigvarande bebodda. Varje fornborg kan icke lämna bevis för ett sådant förhållande. Det tycks emellertid, som om man nu har rätt att vända på den gamla problembinställningen: man måste som en arbetshypotes antaga, att fornborgarna varit fast bebodda, och kräva bevisning, då man för enstaka eller för grupper av borgar vill göra motsatsen gällande.

Frågan *om* fornborgarna varit bebodda leder omedelbart över i frågan *hur* de varit bebodda. Man måste även taga i betraktande, hur bebyggelsen i borgarna förhåller sig till den av dem oberoende bosättningen. En allvarlig diskussion av dessa frågor skall med all sannolikhet giva rika möjligheter till ett inträngande i sådana betydelsefulla etnologiska förhållanden under folkvandrings- och vikingatid, som nu icke äro studerbara på grundval av de fynd, som tillfälligtvis göras i jorden eller som uppgrävas ur gravar, enstaka huslämningar eller stadsbildningar. Bondefolkets enkla liv under yngre järnålder i arbete och i vila, i fara och i fred är ännu icke skildrat. Sannolikt kommer studiet av fornborgarna från de synpunkter, som här framhållits, att giva oss ett, om än ej fullständigt, medel därtill.

Zusammenfassung

Die Bedeutung der alten Burgen vom ethnographischen Standpunkt

Die Vertreter der Archäologie sind sich seit langem darüber einig, dass die alten nordischen Burgen nur als Schutzfesten bei kriegerischen Konflikten benutzt worden sind, aber in der Regel nicht als Wohnstätten in

[30] En översikt av grannländernas fornborgar och litteratur om dem lämnas av Stenberger a. a., s. 255 ff.

Friedenszeiten. Diese Ansicht wurde schon in den siebziger Jahren des vorigen Jahrhunderts formuliert und ist überall auch in der Literatur der letzten Jahre zu finden. Verfasser hält eine Revision dieser Auffassung für notwendig. Schon jetzt haben Untersuchungen gezeigt, dass viele Burgen die unerlässlichen Anforderungen hinsichtlich ihrer Verteidigungstauglichkeit nicht erfüllen, und bei einigen anderen Burgen liegen deutliche Beweise für feste Niederlassungen vor. In Volkssagen und den ältesten historischen Quellen finden sich Stützen für den gleichen Sachverhalt. Wenn man die Geländeuntersuchungen zielbewusster auf diese Frage abstellt, wird man sicherlich Beweismaterial dafür finden, wie allgemein die alten Burgen als feste Wohnplätze benutzt worden sind.

Die jetzt herrschende Festungstheorie wurde 1899 von Ekhoff begründet. Als Beleg für die Ansicht, dass die Burgen nicht ständig bewohnt waren, wies er auf das Fehlen von Hausfundamenten innerhalb der Burgen hin, auf den Umstand, dass diese oft abseits von bebautem Boden lagen, und auf ihre Grösse. Hausfundamente kennt man indessen seit langem in mehreren Burgen, besonders auf Öland. Seit Ekhoffs Äusserung sind auch Hausfundamente in Burgen in mehreren anderen Landesteilen gefunden worden, und an verschiedenen Orten hat man Reste von Lehmstakenhäusern (»klinhus») gefunden, was sicher der gebräuchlichste Wohntyp war. Die Lage der Burgen etwas abseits von bebautem Boden wird verständlich, wenn man bedenkt, dass sie hauptsächlich im Winter bewohnt wurden — in der Zeit also, in der man imstande sein musste, Vorräte für Menschen und Tiere zu verteidigen; im Sommer zog man meistens auf Äckern und Wiesen, in Wald und Feld umher. Die Grösse der alten Burgen schliesslich ist das Resultat eines sicherlich bewussten Kompromisses zwischen den Anforderungen der Befestigung und dem Bedürfnis nach ausreichendem Platz für Menschen und Tiere besonders für alle die verschiedenen Arbeiten, die dort ausgeführt werden sollten. Sie waren viel zu gross, als dass die Mitglieder einiger weniger Familien sie gegen planmässige Angriffe vereinigter feindlicher Scharen hätten verteidigen können. Aber sie dienten gut ihrem Zweck: Schutz vor umherstreifenden Menschen und Tieren zu gewähren, die besonders im Spätwinter Vorräte oder Vieh zu rauben suchten. Die grosse Zahl von Eingängen, die oft in den Burgen vorkommen, weist auch auf ein solches Kompromiss mit den fortifikatorischen Anforderungen hin.

Oft liegen zwei oder mehrere Burgen sehr nahe bei einander. Das wäre nicht der Fall gewesen, wenn sie hauptsächlich den Zweck gehabt hätten, der Landbevölkerung zum Schutze gegen planmässige Angriffe fremder Feindesscharen zu dienen. Dann wäre man in den Burgen auch nicht auf kulturelle Fundstätten mit Gegenständen wie Spinnrädern und Webe-

gewichten, Fischen und Wildknochen, Spielsteinen und Würfeln gestossen. Das sind Funde, die im Gegensatz zu der jetzt herrschenden Ansicht zu zeigen scheinen, dass die Burgen nicht nur bei kriegerischen Konflikten bewohnt wurden. Im tiefsten Frieden muss sich dieses Alltagsleben abgespielt haben, wo die Frauen spinnen und weben konnten und die Männer die Möglichkeit hatten, auf die Jagd und zum Fischfang auszuziehen und nach der Heimkehr sich mit Würfel- und Brettspiel zu unterhalten.

En sägen i Gesta Danorum

Av *Gunnar Granberg*

En av källorna till Baldersmyten är som bekant Saxos kända arbete Gesta Danorum från omkr. 1200. Saxo bygger dels på skriftliga källor, som han dock behandlat mycket fritt, och dels på muntliga traditioner, vilka främst synas tillhöra biskop Absalon och hans släkt. I arbetet äro även inkomponerade flera sägner, bland vilka en här skall belysas med yngre folkloristiskt material.

Saxo låter Balderus, Othinus' son, fällas av danakonungen Høtherus, och han börjar denna del av sin historia med att berätta om hur Høtherus, sedan hans fader Hodbroddus blivit dödad, tillbringar sin barndom och ungdom hos sin fosterfader Gevarus i Norge. Høtherus förälskar sig i Gevarus' dotter Nanna, och hans kärlek besvaras. Emellertid hade Balderus fått se Nanna i badet och blivit upptänd av häftig lidelse till henne. Vid samma tid var Høtherus ute på jakt och »foer vild i Taagen, og kom til nogle Skovmøers Bur.[1] De hilste ham med hans rette Navn, og han spurgte da hvem de var. De svarede ham, at det var dem der mest raadte for Kampenes Udfald: ofte var de usynlige tilstede i Striden og hjalp i Løn deres Venner, saa de havde alt ønskeligt Held i Slaget; de kunde, sagde de, efter eget Tykke skænke Medgang og Modgang. Desuden fortalte de ham, hvordan Balder havde set hans Fostersøster Nanna i Badet og var bleven greben af Brynde, samt raadede ham til ej at anfalde ham med Vaaben, hvor bittert et Had han end med god Grund bar til ham, ti han var en Halvgud, avlet i Løn af en af de høje. — Saasnart Høder havde hørt dette, stod han brat uden Tag over Hovedet, og saa sig med ét alene, under aaben Himmel, midt paa Heden, uden mindste Læ. Han undredes saare over Møernes bratte Flugt, samt over Stedets Omskiftelse og det skuffende Syn af deres Hus. Han vidste nemlig ikke, at hvad der var hændt ham kun var Skin og tomt Blændværk af Tryllekunster.»

[1] »Eodam forte tempore Hotherus inter venendum errore nebulæ perductus in quoddam silvestrium virginum conclave incidit. — — —» (II, 4). Här förekommer Hotherus; den vanligaste formen är dock Høtherus. — Citatet i texten följer Sakses Danesage ved Jørgen Olrik, I—II, Kbhvn 1911, s. 119 f.

Hemkommen berättar Høtherus för Gevarus vad som hänt honom, varpå denne omtalar, att ehuru Balderus var hård gentemot svärd, så fanns det dock ett vapen, varmed han kunde dödas, nämligen ett svärd, som ägdes av skogsguden Mimingus. — Efter en lång serie äventyr lyckas det slutligen Høtherus att döda Balderus, men denne blir hämnad av Bous, den son, som Othinus fått med rutenerkonungens dotter Rinda.

Den ovan citerade episoden liknar slående en sydsvensk skogsråsägen, som jag provisoriskt kallat *Vakna i kärret* och som jag här exemplifierar med följande belägg:

Det var en karl, som var i skogen och tittade efter sina kalvar. Han hörde bjällrorna, men han kunde inte hitta dem. Rätt som det var kom han till ett litet hus. Han kände inte igen det men gick likväl in och bad att få låna hus. Det var ett gammalt fruntimmer, som bodde där. Ja, hus fick han låna, och han började klä' av sig och hängde kläderna på någon stol. Vid han skulle lägga sig, satte han ändan i en »vannplurr», och när han tittade sig om, såg han, att kläderna hade han hängt på trädgrenar i skogen. Och han hörde ett skratt långt inne i skogen. Det var skogsnuvan, som hade förvillat honom. Men sedan hittade han sina kalvar. — Anders Bengtsson, f. 1862. (Skåne, Brönnestad. 1931. Lunds universitets folkminnesarkiv: 3004, s. 2).

En skogvaktare hade gått vilse i skogen. Han gick och gick omkring, då han han fick se ett ljus i fjärran och styrde stegen ditåt. När han kom fram knackade han på, och ett fruntimmer kom och öppnade. Han frågade henne var han var, men hon visste det inte, sade hon, men han fick stanna över natten hos henne. Där var mycket fint inne så han rent förgruade sig. Trött och sömnig gick han nästan genast till sängs. Mådde bra i sin säng och utbrast därför: »Det var väl i Jesu namn att jag fick komma i huse i natt.» I ett försvann allt, och han fann sig ligga i ett kärr, och kläderna hade han hängt på allegrenar (algrenar) runt omkring. — Johannes Erlandsson, f. 1859 i V. (Halland, Veinge. 1927. Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola: 828, s. 7).

Sägnens underlag är väl främst en vilsegången vandrares dröm, men den står även i nära samband med den vanliga föreställningen, att övernaturliga väsen kunna förvända människors syn och att man blott genom att nämna Jesu namn, »ståla sig» e. d. kan bli kvitt denna förtrollning.[2] Sägnen, som oftast har ett starkt erotiskt inslag — det är alltid en man, som går vilse, och han blir av kvinnan vanligen erbjuden att ligga hos henne — har av allt att döma en fast och lång tradition bakom sig. Därpå tyder bl. a. det ständigt återkommande motivet, att mannen befann sig i ett skogskärr e. d. när han vaknade. Det brukar t. ex. heta, att kniven plumsade ner i ett kärrhål. Det övernaturliga väsendet säges i de allra flesta varianterna vara ett skogsrå — skogsnuvan — men någon gång, såsom i den här anförda halländska varianten, heter det blott, att det var »ett fruntimmer» e. d. I trakten av Våmbsjön i Skåne har en lokal typ av

[2] Jag hänvisar härvid till en utförligare behandling i ett snart utkommande större arbete.

sägnen utbildats i anslutning till de här vanliga sägnerna om Frun (»Froan») i »Froalid».[3]

Sägnens nutida utbredning är intressant. Dess kärnområde omfattar större delen av de gammaldanska landskapen i Sverige, ehuru den i Blekinge ej synes gå längre österut än till Mörrumsån — som bekant en viktig etnografisk gräns. Från detta kärnområde sträcker sig en utlöpare mot norr genom Västergötland, Dalsland och Värmland in i Norge. Materialet är dock här ringa och traditionen som det förefaller avbleknad.

Från nuvarande danskt område har jag i yngre folkloristiskt material blott funnit en uppteckning, som möjligen står i traditionssammanhang med sägnen, nämligen följande från Troestrup i Hersom på Jylland:

Jens Degn fortalte, at han en nat var bleven vild, og så havde lagt sig ved en höj. Da han vågnede om natten, lå han i en mægtig pæn seng, og der var lys, og der stod mælk og grød på bordet. Han stod op og søb af det og lagde sig igjen. Om morgenen lå han ved höjen i samme stilling som om aftenen. — Sören Nielsen, Troestrup. (E. T. Kristensen, Danske Sagn, Gamle Række I, s. 392).

Uppteckningen synes stå i samband med en grupp memorat, vilka omtala, hur människor under sömnen blivit flyttade av »bjærgfolk»[4]; se t. ex. följande från Frær på Jylland:

Anders Bak fortalte efter sin fader, at en mand lå og faldt i søvn på en höj, og da han vågnede, lå han lige på kanten af et moseland vet et dybt vand. — Kl. Gj. (E. T. Kristensen, Danske Sagn, Gamle Række I, s. 391 f.).

I flera fall omtalas, att den flyttade, när han vaknade, låg i ett kärr eller i en vattenpöl, vilket ju också säges vara fallet i den nuvarande sydsvenska sägnen. Möjligt är därför, att denna står i traditionssamband icke blott med den från Troestrup anförda uppteckningen utan även med traditionerna om de sovandes förflyttning. Likaså förefaller det mig ej omöjligt, att dessa stå i ett visst om än avlägset samband med de nordsvenska traditionerna om »rånd-» eller »vitterkastning»; människor bliva på ett övernaturligt sätt förflyttade, vanligen därför att de slagit sig ned på platser, där råndan eller vittrorna hålla till. Det råder ju i flera fall tydliga traditionssamband mellan de danska bergsfolkstraditionerna och den nordskandinaviska föreställningen om de underjordiska. Det närmare förhållandet härvid är dock ett andrahandsspörsmål, som jag ej här

[3] Jfr ovan not 2.

[4] Upptckningen erinrar ju också om kärnepisoden i »Jeppe paa Bierget», och man skulle möjligen kunna ifrågasätta, om den icke är sekundär i förhållande till Holbergs komedi. Troligen är förhållandet dock det omvända, i det Holberg väl här bygger på en på hans tid gängse folktradition.

vill taga upp. — Man måste även räkna med den eventualiteten, att belägget från Troestrup är ett tillfälligt och spontant memorat med en önskedröm som underlag. Den omständigheten, att belägget härstammar från Jylland och ej från öarna, talar sålunda härför.

Innan jag närmare granskar förhållandet mellan den sydsvenska sägnen och episoden hos Saxo, skall jag i korthet behandla en medeltida källa, som tyder på att sägnen på Saxos tid hade hemortsrätt på Själland. Jag syftar på den episod i den danska folkvisan om »Marsk Stig», som berättar om vad som hände Erik Klipping strax innan han i november 1286 föll för mördarhand i Finderup på Västsjälland. — Konung Erik befinner sig på jakt tillsammans med en enda följeslagare.

De hidsed efter Hjort og Hind
og ligesaa efter Raa;
de holdt det saa længe,
at Dagen den monde forgaa.

Det mælte unge Kong Erik,
han var i Huen saa ve:
»Hjälp nu, Gud-Fader i Himmerig!
Jeg er ud af min Led.»

Saa saa han sig saa lidet omkring
udi de tykke Ris;
der blev han var et lidet Hus,
der brændte baade Ild og Lys.

Han gik sig i Huset ind,
han var i Huen saa ve;
der stod inde saa skøn en Jomfru,
som nogen Mand vilde se.

Han tog hende listelig i sin Arm,
han talte til hende saa brat:
»Hør I det, min skønne Jomfru,
I sover hos mig i Nat.»

Det da svared den skønne Jomfru,
saa hjærtelig hun lo:
»Svar du først, Kong Erik,
den Gærning, du har sidst gjort!»

»Min skønne Jomfru, ved I det saa,
da ved I ogsaa mere:
I siger mig det, min skønne Jomfru,
hvor længe mit Liv skal vare.»

Det da svared den skønne Jomfru,
saa hjærtelig der hun lo:
»Spørg du ad den liden Krog,
der dit Sværd hænger paa.»

Det var unge Kong Erik,
han efter den Jomfru tog;
hun blev borte imellem hans Hænder,
han hende aldrig mere saa.

Den Stund den Jomfru hos ham var,
da havde han Ild og Lys;
saa snart som hun var kommen ham fraa,
han stod i tykken Ris.[5]

Denna visa om Marsk Stig — den s. k. långa visan — måste ha diktats först en tid efter kungamordet 1286[6], troligen en bit in på 1300-talet, men däremellan och den tid omkring 1200, då Saxo skrev sin krönika, är ju ingen särdeles lång tidrymd för en folktradition. Att vidare det här anförda avsnittet av visan och den i våra dagar upptecknade sydsvenska sägnen återgiva samma folktradition, därom behöver enligt mitt förmenande knappast råda något tvivel. Skillnaden är blott, att i visan den erotiskt frestande ej är jungfrun utan kungen.

Möjligt är också, att som Olrik antar episoden »er optaget fra en ældre Folkevise»[7], och att en dylik alltså utgör ett led mellan Marsk Stig-visan och sägnen. Att visdiktaren omöjligt kan ha hämtat episoden från Saxo visar ju tydligt en jämförelse mellan sägnen, visan och motsvarande episod

[5] Danske Folkeviser ved Axel Olrik og Falbe-Hansen, Kbhvn 1927, I, s. 188 f. — Denna episod i visan säges såväl av danska forskare som även av Schück vara ett varsel om kungens förestående död. Det som man härvidlag bygger på är tydligen förutom episoden i sin helhet jungfruns svar: »Spørg du ad den liden Krog, der dit Sværd hænger paa». Lika gärna kan väl emellertid detta vara ett allmänt, spotskt avvisande uttryck, och antagandet om varslet beror kanske dels på att jungfrun tydligen känner till det brott, som kungen begått mot Marsk Stigs gemål, men dels också därpå, att man ej känt till den folksägen, som — direkt eller indirekt — ligger till grund för hela episoden.

[6] Danske Folkeviser, I, s. 55.

[7] Danske Folkeviser, I, s. 55.

BIBLIOTEKA INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

hos Saxo. Icke heller kan sägnen gärna återgå på visan. Detta dels av psykologiska skäl — sägnen är vida mer ursprunglig och »primitiv» än visan — och dels därför att både Saxo och visan tydligen — såsom redan Steenstrup har visat[8] — bygga på samma tradition.

Att sägnen på detta sätt förekommer i en dansk folkvisa, vars handling försiggår på Själland, är naturligtvis ensamt för sig intet absolut bevis för att sägnen vid tiden för visans tillkomst skulle hört hemma i själländsk folktradition. Den som infogat sägnen i visan kan ju tänkas ha vistats i Skåne en tid eller kanske ha varit bosatt där, eller han kan ha hört den av en person från andra sidan Sundet. Sett i belysning av det förut omtalade yngre danska materialet synes mig dock den långa Marsk Stig-visan göra troligt, att sägnen åtminstone i början av 1300-talet funnits inom det nuvarande danska området, främst på Själland.

Liksom Steenstrup — och med honom även Schück[9] — finner jag det tydligt, att Saxos skildring av Høtherus besök hos de tre skogsjungfrurna i början av Balderssagan återger samma tradition som den långa Marsk Stig-visan, och denna för dem båda gemensamma tradition bör då ha utgjorts av den här omtalade folksägnen. Likheten mellan denna och Saxos skildring är enligt mitt förmenande stor, och det material, som Saxo har haft till sitt förfogande, har han för att nå sina syften ofta omändrat på ett vida radikare sätt än denna sägen. Att Saxo skulle ha känt till denna »danska» sägen är ju icke heller på något sätt förvånande, vare sig han fått den från nuvarande svenskt eller danskt område.

En i detta sammanhang särskilt intressant omständighet är, att Saxo kallar de övernaturliga väsen, som Høtherus träffar i skogskojan, för »skogsjungfrur» (»in quoddam silvestrium virginum conclave»). Detta skulle kunna tyda på att den variant — ev. de varianter — av sägnen, som Saxo känt till, härstammat från de nuvarande gammaldanska provinserna i Sverige, ty i dessa är ju som vi förut sett sägnen nästan genomgående anknuten till skogsrået, »skogsnuvan»[10], under det att i det nuvarande danska materialet — och så även i Marsk Stig-visan — karaktären av skogsväsen ej är lika tydlig. Så vitt jag kan finna, saknas i Danmark utom på öarna i söder sådana benämningar på övernaturliga väsen, i vilka ordet *skog* ingår. Dock får man naturligtvis även beakta den möjligheten, att Saxos term ej är en »översättning» av »skogsjungfrur» e. d. utan en av honom använd mera allmän beteckning på övernaturliga väsen, som uppträda i en skog. Att Saxo har tre skogsjungfrur i stället för sägnens

[8] Joh. Steenstrup, Vore Folkeviser fra Middelalderen, Kbhvn 1891, s. 290 ff.

[9] H. Schück, Studier i Nordisk litteratur och religonshistoria, Sthlm 1904, II, s. 78 f.

[10] Vad benämningen skogsnuva beträffar, finnas en del omständigheter, vilka tyda på, att den knappast kan vara så synnerligen gammal.

enda, kan möjligen vara en påverkning av föreställningen om de tre nornorna. Yttrandet, att de efter eget skön kunde skänka lycka eller olycka, hör kanske samman härmed.

Schück har kommit till det resultatet, att Saxo bygger på två i stort sett identiska sagor, en norsk och en dansk, och att han i sin framställning satt dessa efter varandra i nu nämnd ordning, och samme forskare har vidare genom Steenstrup blivit gjord uppmärksam på likheten mellan Saxo och Marsk Stig-visan på denna punkt. Schück anser, att motivet måste vara danskt. Han lägger dock stor vikt vid den av honom antagna varslande innebörden i folkviseepisoden och förklarar, att »i den saga, som låg till grund för Saxos berättelse, måste motivet hafva haft samma uppgift: att varsla hjältens död — — —».[11] Härav ledes han till det antagandet, att såväl Saxo som Marsk Stig-visan på denna punkt återgå på en dansk fylgiasägen.[12] Med påvisandet av den underliggande folksägnen och efter det jag förut sagt om visans varselinnebörd bortfaller likväl, synes det mig, viktiga förutsättningar för dessa rekonstruktioner.

Zusammenfassung

Eine Baldurssage in den Gesta Danorum

In Saxos Gesta Danorum, einer der Quellen für den Baldursmythos, wird u. a. erzählt, wie Baldurs Mörder Høtherus in seiner Jugend sich beim Reiten verirrt und dabei zu einer einsamen Hütte kommt, in der drei Waldjungfrauen wohnen. Sie geben ihm gute Ratschläge. Darauf verschwindet das Gebäude plötzlich und Høtherus findet sich allein unter freiem Himmel wieder. Diese Episode erinnert auffallend an eine südschwedische Sage, die erzählt, wie ein Mann, der sich verirrt hat, zu einer ihm unbekannten Behausung im Walde kommt. Er trifft dort eine Frau, die ihm anbietet, bei ihr über Nacht zu bleiben. Aber als er dann sein Abendgebet spricht oder sein Messer ins Bett legt, verschwindet alles miteinander und er findet sich in einem Waldsumpf oder dgl. wieder. In den meisten Fällen wird gesagt, es sei der Waldgeist (Waldnymphe oder dgl.), der ihn genarrt hat.

Die Sage, die auf einem weitverbreiteten Volksglauben beruht, ist in ihrer hier wiedergegebenen traditionsgebundenen Fassung in weiten Teilen der altdänischen Gegenden in Schweden verbreitet mit einem nördlichen

[11] H. Schück, a. a., II, s. 80.

[12] H. Schück, a. a., II, s. 81. På s. 94 har Schück insatt den sålunda rekonstruerade fylgiasägnen i dess antagna sammanhang.

Ausläufer durch Västergötland, Dalsland und Värmland nach Norwegen hinein. Was jüngeres dänisches folkloristisches Material betrifft, so steht die Sage möglicherweise im Zusammenhang mit einigen jütländischen Überlieferungen. Eine davon erzählt, dass ein Mann, der sich an einem Grabhügel schlafen gelegt hat, aufwacht und sich in einem schönen Bett liegen findet; am Morgen aber liegt er wie vorher am Grabhügel. An anderen Stellen wird erzählt, wie Menschen im Schlafe an einen anderen Ort gebracht werden, sodass sie sich, wenn sie aufwachen, am Rande eines Sumpfes oder dgl. befinden. Es ist jedoch möglich, dass diese Überlieferungen nur zufällig mit der südschwedischen Sage Ähnlichkeit haben.

In sicherem Überlieferungszusammenhang mit dieser Sage steht dagegen eine Episode in dem dänischen Volkslied von Marsk Stig, das wahrscheinlich um 1300 entstanden ist. Dort wird erzählt, wie König Erik Klipping, unmittelbar ehe er 1286 ermordet wurde, sich beim Reiten verirrte und schliesslich im Wald zu einem kleinen Hause kam, in dem er eine schöne Jungfrau antraf. Nach einem kurzen Gespräch mit ihr verschwindet alles und der König steht einsam im Walde. Wie man schon früher angenommen hat, gibt Saxos Schilderung von Høtherus' Besuch bei den drei Waldjungfrauen offensichtlich die gleiche Überlieferung wieder wie das lange Lied von Marsk Stig, und diese Überlieferung ist mit voller Sicherheit die hier berichtete südschwedische Volkssage. Dass Saxo sie gekannt haben sollte, ist ja keineswegs verwunderlich. Ein interessantes Detail ist es, dass die Frauen — resp. die Frau — die der verirrte Mann sowohl bei Saxo wie in der Sage in der Waldhütte trifft, Waldgeister gewesen sein sollen.

Lapplandsforskaren O. P. Pettersson

En bild ur de svenska bygdeundersökningarnas historia

Av *Herman Geijer* och *Sven Liljeblad*

Bland de bygdeforskare, som i våra dagar gjort de största insatserna i det mångförgrenade arbetet rörande bygdemål, folktraditioner, allmogekultur, gårds- eller släkthistoria, intar O. P. Pettersson en ställning så egenartad, att någonting motsvarande icke torde givas i vårt land och vår tid.

Orsaken till hans särställning ligger till en del, men icke ensamt, i det i och för sig synnerligen beaktansvärda faktum, att den bygd, Vilhelmina socken i södra Lappland, som är hans födelsebygd — han föddes i byn Lövnäs vid södra stranden av Malgomaj den 11 december 1859 — och som blivit föremålet för hans största arbeten, ännu intill våra dagar erbjudit en muntlig tradition och en levande folksed av för vår tid sällsynt fornartat kynne. Till och med när för omkring hundra år sedan L. F. Rääf, G. O. Hyltén-Cavallius och P. A. Säve började sina tyvärr ännu till största delen otryckta samlingar i Östergötland, i Småland och på Gotland, synas dessa klassiska svenska forskare ej ha haft tillgång till ett ålderdomligare, ja vad stora delar av ämnesområdet beträffar ej ens till ett lika ålderdomligt traditionsunderlag. Levnadssätt och näringsliv, trosföreställningar och därtill knutna sedvänjor, sådana de kunna skönjas i O. P. Petterssons skildringar från hans hembygd, förete en mängd drag, som återspegla mycket primitiva tillstånd. Och dock är hans hemsocken ganska ung. De äldsta av de nybyggen, varur den uppstått, ha ännu ej nått fullt 200 års ålder. Av den tradition, som nybyggare medfört från sina tidigare hemorter närmare Norrlandskusten, har emellertid mycket försvunnit eller närapå försvunnit långt tidigare i de orter, varifrån kolonisterna kommo, än i de avsides belägna fjälltrakter, där de slogo sig ned och där folktraditionen sköt nya, livskraftiga skott.

Det ej minst märkliga hos O. P. Petterssons undersökningsområde är en rikt utvecklad, förvånande väl bevarad, sägentraderad

hågkomst av byars, gårdars och släkters uppkomst och äldsta historia. Vidare utgöra övergångsformer mellan svensk och lapsk tradition, som O. P. Pettersson kanske haft ymnigare tillfälle att studera än någon annan, en faktor som bidragit till att giva hans samlingar ett mångsidigt intresse. Över huvud visar det sig, att folkdiktningens primitivare arter här varit rikt företrädda. Däremot torde sagor, visor m. m. i dessa fjällbygder aldrig ha nått en utveckling, som bildat en motsvarighet till den tradition, varur de nämnda stora samlarna på sin tid kunde så ymnigt ösa i sina hemtrakter, andra orter att förtiga. Och dock har ödet så fogat, att den enda förhållandevis stora sagosamling, som i våra dagar gjorts i Sverige, är den i det följande nämnda sagosamling, som O. P. Pettersson hopbragt i Vilhelmina. I sydligare landsdelar torde det nu vara många årtionden för sent att finna en sagotradition, motsvarande den han upptecknat. Och nu är det kanske också i Vilhelmina ett årtionde för sent.

O. P. Pettersson och hans arbeten äro emellertid föga kända utanför kretsen av dem, som hittills haft tillfälle att studera hans handskrivna samlingar, som finnas tillgängliga för forskningen i flera offentliga arkiv, största delen i Landsmålsarkivet i Uppsala. Detta materials beskaffenhet är sådan, att ett allt vidsträcktare utnyttjande därav bör kunna motses. I alla händelser kan måhända den egenartade och dock i flera avseenden typiska bild av en svensk forskningsgrens villkor och liv, som O. P. Petterssons arbeten innebär, påräkna ett visst intresse.

Den, som först väckte O. P. Petterssons håg för att »anteckna» och gav honom en föreställning om vad traditionen hade att säga, var enligt hans egen utsago Johan Nordlander. Efter Nordlanders anvisningar och handledning, som också innefattade de första lärospånen i landsmålsalfabetets användning, gjorde O. P. Pettersson sina första uppteckningar vintern 1882—1883. När Nordlander på detta sätt sökte indraga den unge allmogesonen i ett gemensamt arbete, följde han impulser, som han själv ett årtionde tidigare mottagit från sin lärare, den nu föga kände, men märklige, framsynte och vidsynte språkkännaren lektor Carl Johan Blomberg i Härnösand.[1] Under åren 1883—1885, då O. P. Pettersson genomgick folkskoleseminariet i Härnösand, och under de närmast därefter följande åren, då han var anställd som folkskollärare i samma stad, sysslade han med flerahanda smärre uppteckningar, när tillfälle gavs, däribland sagor och sägner upptecknade efter sagesmän från Umeå, Vännäs

[1] Se närmare om Blomberg en artikel av H. Geijer i Svenskt Biografiskt Lexikon, 5, s. 27 ff.

m. m.[2] Redan före Härnösandstiden och bekantskapen med Nordlander, särskilt under de år då han var småskollärare i Fatmomakkeområdet, hade folkloristiska och etnografiska ting tilldragit sig hans uppmärksamhet, men då blott i fråga om lapparna. Några uppteckningar gjorde han icke före 1882, vilket han sedermera funnit anledning att beklaga, då det visade sig, att det en tid efteråt var för sent att göra vissa uppteckningar, vartill vistelsen i Fatmomakkeområdet hade kunnat erbjuda de bästa tillfällen. På grundval av minnen från Fatmomakkevistelsen nedskrev han under seminarietiden i Härnösand sin första uppsats över ett folkloristiskt ämne: »Lappbröllop i Fatmomakke»[3]. Under sommaren 1883 hade han bott i kåta hos nomadlappen Lars Gotthard Klemetsson, vilken jämte hustru och barn var förste sagesman för den sedermera tryckta skildringen »Lapparnas sommarlif».[4]

Med dessa och ett par andra små materialpublikationer avstannade O. P. Petterssons begynnande författarskap, nämligen för så vitt det framträdde i tryck. När han något senare sökte få publicera nya skrifter, planlagda i större skala, däribland en samling sägner från Åsele lappmark (dit Vilhelmina socken räknas) och en påbörjad ordbok över den svenska dialekten i Vilhelmina, möttes han visserligen av erkännande och god vilja hos redaktionen av Svenska landsmålen, till vilken han ånyo vände sig, men omfattningen av de skrifter han nu ville trycka översteg redaktionens möjligheter för lång tid framåt.

Under åren 1895—1916, då O. P. Pettersson hade sitt hem i Tärnaby i Lycksele lappmark i egenskap av lärare vid Skytteanska lappfolkskolan därstädes, fingo de påbörjade arbetena om Vilhelmina ligga nere, men i stället vidtogo nya etnografiska uppteckningar rörande lapparna, jämte andra arbeten, som bedrevos vid sidan av läraretjänstgöringen. Somrarna 1901—1903 reste han för Sveriges Geologiska Undersöknings räkning genom alla Västerbottens fjälltrakter. På dessa vandringar hade han lappar med sig som bärare. Under kvällarna satt han i tältet och upptecknade vad lapparna berättade. Det viktigaste av sina uppteckningar från Tärnatiden rörande lapsk tradition har han sammanfattat i ett till Nordiska museets arkiv överlämnat manuskript i två folioband med titel »Kristofer Sjulssons minnen». Namnet Kristofer Sjulsson bars av hans förnämste sagesman, en gammal mångkunnig Tärnalapp, och innehållet utgöres av en skildring

[2] Några av dessa, som trycktes i Sagor, sägner och visor meddelade av Richard Bergström och Johan Nordlander, i Svenska landsmålen V, 2, 1885, utgjorde hans tidigaste bidrag till en vetenskaplig publikation.

[3] Tryckt i Svenska Familjejournalen XXIII, 1884.

[4] Tryckt i Svenska landsmålen VII, 5, 1888.

av Vapstenlapparnas liv under förra delen av 1800-talet.[4b] Under utarbetandet av detta manuskript hade han långa tider Kristofer Sjulsson i sitt hem i Tärnaby.

O. P. Petterssons uppteckningar rörande lapparna skrevos på svenska med undantag blott för enskilda ord och citat, som återgåvos på lapska, så gott hans ganska begränsade insikter i lapska språket möjliggjorde detta. Det är i alla händelser givet, att om också en vidsträcktare och säkrare användning av lapska språket som uppteckningsspråk hade varit önskvärd, så har dock O. P. Petterssons förmåga att samtala med lapparna på deras modersmål varit till båtnad för det sakliga innehållet i vad han antecknade efter deras berättelser.

De tillfällen, som resorna i Lappland erbjödo till att skaffa upplysningar om fornminnen, användes flitigt, och som resultat härav tillkommo en mängd anteckningar om fornfynd och om folkets berättelser om fornfynd, vilka anteckningar, allt eftersom de gjordes, insändes till Vitterhetsakademien.

Allt som i det föregående nämnts är dock att betrakta blott som ett förspel till de arbeten, som utförts sedan O. P. Pettersson något efter uppnådd pensionsålder flyttat ifrån Tärnaby och fått frihet att själv disponera över sin arbetstid. Det blev nu huvudsakligen den svenska befolkningen i Vilhelmina, dess språk, dess liv, dess traditioner och dess kolonisationshistoria, som togo i anspråk hans arbetsförmåga och arbetshåg. De uppgifter han påtog sig voro till stor del mycket krävande och skulle ha kunnat avskräcka en annan. Vilhelmina sockens stora ytvidd — omfattande mer än 87 kvadratmil, d. v. s. ungefär lika stor areal som hela Skaraborgs län — bristen på vägar, alla de strapatser som ännu för ganska kort tid sedan voro i vida högre grad än nu förbundna med sådana resor, som dem han vid framskriden ålder företog under alla årstider, genomsökande hela det stora undersökningsområdet — detta avskräckte honom ej. Varje år från och med 1922 har en oavbruten serie resor pågått, under de senaste åren dock begränsade till ett par sommarmånader och till mera lättillgängliga orter. Nya områden locka alltjämt. Från trakten av Umeå, där han nu sedan många år är bosatt hos nära anförvanter, styrdes våren 1933 kosan till Nordmaling, gränssocken mellan Västerbotten och Ångermanland, och våren 1934 till Örträsk, vilken socken utgör Lapplands sydöstra hörn. De samlingar, som inkommit till Landsmålsarkivet från nya arbetsfält, ha värdigt anslutit sig till de tidigare samlingarna. Vid utarbetandet skys ingen möda. Vintrarna igenom, så mycket ögonen tåla, utredi-

[4b] Vapstenlapparna kallas så i anslutning till Vapstenälvens namn. Denna älv, som bildar gräns mellan Tärna och Vilhelmina socknar, avrinner till älven Vefsna i Norge.

geras ej blott senaste sommars uppteckningsmaterial, utan även annat, varvid till en del också ouppteckna de minnen från Vilhelmina komma till användning. Omfattningen av såväl de resor han från och med år 1922 utfört som av utredigeringsarbetena är så stor, att tillgängliga anslagsmedel ej kunnat förslå till en honorering, som skulle motsvarat vare sig det utförda arbetets vetenskapliga värde eller sådana anspråk, som hos yngre släktled blivit mer och mer vanliga. Något fall motsvarande O. P. Petterssons 1924—1925 utförda resa genom hela Vilhelmina, som tog en tid av omkring tolv månader och endast understöddes med ett anslag å 1.200 kr. från stiftelsen Lars Hiertas minne, har icke under Landsmålsarkivets tid förekommit.

När de stora arbeten utförts, som alltifrån 1922 sysselsatt O. P. Pettersson, har det skett utan att någon utsikt förefunnits för honom att någonsin få se någonting väsentligt av sitt eget verk i tryck. Smärre stycken ha tryckts i tidskrifter och tidningar, men det torde oftast ha skett på andras initiativ, och likaledes är det på andras initiativ som fråga nu väckts om publicerande av något eller några av hans större arbeten. Naturligtvis har det ej varit utan en känsla av uppoffring eller saknad, som O. P. Pettersson länge sedan såg förhoppningar om dåtida publiceringsplaners förverkligande bli ouppfyllda, och naturligtvis får det personliga värde, som nya publiceringsplaners eventuella förverkligande skulle ha, ej underskattas, men det förefaller som om denne författare verkligen arbetade under resignation sub specie æternitatis. Han har fortsatt sitt oförtrutna arbete som en vetenskapens tjänare, den där ej räknade på andra läsare än de forskare, som i närmare eller fjärmare tid kunde komma att hämta upplysningar ur hans handskrivna material. Att detta material inneslöt mycket av värde, som det gällde att i sista stund rädda undan en annars oundgängligen förestående glömska, är en känsla, som framlyst ur hans brev såsom motiv för hans stora anspråkslösa samlararbete. Med denna känla har varit förenad en tydligen oskrymtat ödmjuk känsla av hur mycket hans manuskript, trots all därpå använd möda, måste lämna övrigt att önska. Han har haft det modet att ej låta sig nedslås av medvetandet härom eller av kritik, som kanske någon gång varit något för ensidigt inriktad på att konstatera större eller smärre ting, vari det kunde brista, tyst förbigående det mycket väsentligare som i alla fall fanns. Han har förstått att tillgodogöra sig kritik både positivt och negativt. Och när han ej helt kunnat fylla kritikens krav, har han fortsatt sin väg på sitt eget sätt, när det var något han kände att han kunde och ville.

Det såväl med hänsyn till storleken som med hänsyn till den möda det torde ha kostat och för övrigt också med hänsyn till användningsfrekvensen mest framträdande av alla hans manuskript är »Ordbok över Vilhel-

minamålet». Detta arbete, som i likhet med alla de i det följande nämnda och ett stort antal här ej nämnda smärre manuskript tillhör Landsmålsarkivet, utarbetades på osedvanligt kort tid. Visserligen hade, såsom i det föregående berörts, en första plan till ett dylikt arbete uppstått under intrycket av Nordlanders föredöme redan på 1880-talet och detta arbete hade under den närmast följande tiden hunnit ett stycke på väg, men det hade fullständigt nedlagts för länge sedan. Det var därför ett helt och hållet nytt arbete, som vidtog 1922, då O. P. Pettersson för sina nya ordboksplaners skull anträdde en stor resa till Vilhelmina. Sommaren 1924 förelåg ordbokens huvudpart färdig i renskrift, och i december 1925 inkom till Landsmålsarkivet ett stort tillägg till denna ordbok. Tillsammans med tillägget upptar ordboken mer än 1.200 foliosidor.

Materialsamlingen till Vilhelminaordboken är huvudsakligen gjord i O. P. Petterssons fäderneby Lövnäs och representerar närmast hans modersmål, som är typiskt för ej blott Vilhelmina socken utan Åsele lappmark i det hela, om man nämligen fäster sig blott vid huvuddragen. Den egendomligt stora enhetligheten, som O. P. Pettersson upprepade gånger framhållit som utmärkande detta stora område, utesluter naturligtvis ej att ganska betydande skillnader — efter i sydligare trakter vanlig måttstock räknat — kunna komma att mer och mer uppdagas, men av Vilhelminamålets varianter är hittills endast *en* studerad, nämligen målet i Risbäcks kapellförsamling vid gränsen mot Frostviken i Jämtland, och den, som gjort specialundersökningen på denna punkt, är åter O. P. Pettersson själv, vars material härifrån till en del består i en särskild Risbäcksordbok av mindre omfattning. Dialekten i hela Åsele lappmark kan betecknas som ångermanländsk vad såväl den grammatiska grundstrukturen som det mesta av ordförrådet beträffar. Inslagen från den västerbottniska sidan äro mindre starkt framträdande än väntas kunde. Det är uppenbarligen gammal kolonisation från ångermanländskt håll, som återspeglas i detta förhållande. Och av alla ångermanländska dialekter är Vilhelminamålet utan jämförelse den, vars ordförråd blivit grundligast tillvarataget. Och om O. P. Petterssons Vilhelminaordbok jämföres med de största tryckta eller otryckta ordsamlingarna från vilken som helst ort i Sverige, intager den ett mycket framstående rum, detta i all synnerhet med hänsyn till innehållets mångsidighet. Innehållet är ej blott lexikaliskt material i ordets vanliga mening. Huvudintresset har ej varit riktat på att få med ett så stort antal uppslagsord som möjligt, ej heller på att anordna ordboksartiklarna så strikt konsekvent som möjligt i anslutning till erkända mönster — ett arbete som även om det i detta fall hade kunnat genomföras hade måst taga bort en oersättlig tid från vad som varit huvudsyftet: att ge ett inventarium över det väsentligaste ordförrådet och därvid i

främsta rummet rikta uppmärksamheten på fylliga och noggranna beskrivningar av de med orden betecknade föremålen, föreställningarna, sedvänjorna, arbetena, handgreppen o. s. v. Här ligger arbetets tyngdpunkt. Det starka intresset för denna sida av en ordboksförfattares uppgift har sprängt ramen för vanliga ordboksartiklar och ofta kommit förklaringarna, som till mycket väsentlig del givits i form av konkreta exempel, att svälla ut till artiklar på flera foliosidor. Ordboken har på detta sätt förlorat en del i överskådlighet, men den har vunnit så mycket mer i användbarhet som källmaterial för den, som söker grundliga upplysningar rörande realia av alla slag. Ordboken har tillika genom det av författaren valda tillvägagångssättet blivit en stor textsamling av enastående art. Vad som i ordboken meddelas till belysande av de särskilda orden är nämligen i mycket stor utsträckning skrivet på dialekt med landsmålsalfabet. Att skriva ordförklaringar på dialekt är en sak, som ofta visat sig vansklig. Ordförklaring, betydelseanalys, konstruktionsbeskrivningar till husgeråd eller verktyg m. m. — allt detta är ting, som en ordboksförfattare i regel helst tänker ut med riksspråkliga uttryckssätt som vehikel för tanken, och följden blir lätt att en på dialekt skriven ordboksartikel verkar som en mindre god översättning från riksspråk. Denna svårighet har O. P. Pettersson visserligen ej kunnat helt undgå men dock ovanligt bra bemästrat genom sin metod att ge konkreta exempel hellre än beskrivningar och låta sagesmännen ha ordet. Hans långa ordboksartiklar äro därför i överraskande hög grad stilistiskt njutbara. Rikedomen på mångsidigt innehåll, åskådligheten i framställningen, den säkra kunnigheten och den stora samvetsgrannheten ge denna ordbok en karaktär, som gör att man gärna ursäktar bristerna, av vilka den största är den, att massor av viktiga dialektord, även sådana som upptecknats under ordbokens utarbetning och som i olika sammanhang ingå i ordboksartiklarnas exempel och förklaringar, ej återfinnas som självständiga uppslagsord.

Det näst ordboken mest omfattande arbetet av O. P. Pettersson gäller nybyggarna. Till största delen innehålles det i ett två folioband omfattande manuskript på Landsmålsarkivet med titel »Gamla byar», utarbetat 1926—1928. En mycket väsentlig del av hans redogörelser för nybyggares liv och nybyggenas uppkomst har emellertid redan tidigare meddelats i några av de större ordboksartiklarna. Särskilt erbjuder det ovannämnda tillägget till ordboken dylikt material i den mycket stora artikeln »Nybyggare», vari som exempel framställas tre fall, då nybyggen, vilka sedermera utvecklats till byar, grundats inom Vilhelmina socken av personer, vilkas levnadslopp på grundval av muntlig tradition, jämförd med skrivna källor, blivit utförligt tecknade. Större, ur andra synpunkter lagda

skildringar av nybyggarlivet har O. P. Pettersson lämnat i några under de sista åren utarbetade manuskript, som till stor del anslutit sig till Landsmålsarkivets frågelistor, ehuru frågorna härvidlag ej besvarats med vanliga, enkla svar, utan med ingående skildringar. Ämnena för flera frågelistor ha ofta inarbetats i *en* och samma framställning, följande nybyggenas och odlingsarbetets naturliga utvecklingsgång. Början gjordes med en redogörelse i anslutning till arkivets (ej tryckta) frågelistor över ämnena »Mantal, nummer i by och skifteslag» samt »Om nybygge, skattläggning och skifte». Därefter följde i olika manuskript redogörelser för flera näringsfång, av vilka jakten blev utförligast behandlad, och slutligen har nu kommit en ännu ej avslutad (hittills något över 1,000 kvartsidor omfattande) skildring med titel »Nybyggares dagliga liv», en skildring vari en mängd individuella minnen förenats till ett levande helt, till stor del grupperat kring en särskild nybyggarfamiljs liv.

I Vilhelmina, där den bofasta svenska befolkningens historia går högst ett par århundraden tillbaka, har man intill vår tid kunnat i muntlig tradition finna en överraskande innehållsrik och trogen återspegling av hur det tillgått vid de första nybyggenas grundläggning och deras utveckling, hur de nuvarande byarna uppstått ur nybyggarsamhällen, gårdarna kluvits och skiftats under de första generationerna. Den muntliga traditionen stödes härvidlag av de i denna trakt i ovanligt stor rikhaltighet bevarade gårdspapperen, som O. P. Pettersson anträffat i pappersfyllda byrålådor, i näverväskor o. s. v. Han har ibland dessa gårdshandlingar, innehållande protokoll över anläggningssyner, skatteläggningshandlingar m. m., vilka i fråga om en stor mängd gårdar utgjort sammanhängande serier från början fram till våra dagar, även funnit anteckningar utgörande personhistoriskt material av alla slag. Detta material har han kompletterat med utdrag ur de arkivaliska källor, som för övrigt stått honom till buds såsom kyrkoarkiven i Vilhelmina och Åsele, landskansliets arkiv i Umeå, domsagans arkiv i Lycksele m. m. De centrala arkiven äro däremot ännu ej utnyttjade. Genom att använda sina skriftliga källor som ledtråd har O. P. Pettersson lyckats i många fall över förväntan få fram motsvarigheter i den muntliga traditionen.

De gamla nybyggarnas öden och personligheter framstå i många fall med en överraskande åskådlighet och fullständighet. Dessa berättelser förete ättesagans egendomliga blandning av verklighet och dikt, vari återfinnas kända drag både ur svensk och lapsk sagotradition. Men som regel utgöra de realistiska skildringar av enskilda nybyggares eller nybyggarfamiljers öden med anspråk på historisk trovärdighet även i varje enskildhet. Liksom i de isländska släktsagorna är det ofta våldsdåd, begångna i ett provisoriskt samhälle utanför lagens räckvidd, vilka utgöra berättel-

sens kärnpunkter. Konflikterna härröra ofta från konkurrensen om fiskevattnen mellan lapparna och de första nybyggarna eller mellan dessa och de äldsta nybyggarsläkterna, halvlappar, som med ovilja sågo nykomlingarna i sitt grannskap. Ofta börjar traditionen om en by eller en släkt med berättelsen om en man, som från sydligare trakter en sommar drar upp i vildmarken och på ett gräsrikt ställe vid en åmynning, tjänligt till bete och slåtter, timrar sin fyrknyttstuga och ett primitivt fjös, varefter han nästa sommar återvänder med sin hustru samt några kor och getter.

Ett vackert exempel på en dylik tradition är berättelsen om hur Strömnäs by på 1780-talet grundlades av skomakaren Jonas Dahlström från Anundsjö i Ångermanland. Sägnerna om Dahlström berätta helt summariskt om hans ungdom och tidigare öden. Men från och med det ställe i berättelsen, där det omtalas, hur Dahlström en vårdag utrustad med yxa och en del andra arbetsredskap, sin flintlåsbössa och några nät, i båt anträdde färden uppför den nätt och jämt isfria Ångermanälven, framstå händelserna med mera liv och färg. Efter en mödosam och händelserik färd förbi tidigare nybyggen drog han sin båt uppför de sista forsarna och nådde Malgomajsjön. Han slog sig ned långt bort i väster vid södra stranden, där ännu odöpta lappar bodde, vilka offrade till stenseiten på den skogsbevuxna udde, där han sedermera fick sitt nybygge insynat. Minutiöst berättas det vidare om Dahlströms och hans hustru Britas mödor och äventyr under de år nybygget grundlades, milslångt från närmaste grannar. Tvisterna med de senare om slåttlägenheter och fiskevatten ledde snart till öppen fiendskap med långvariga och våldsamma strider. Men flera nybyggare anlände och ställde sig under Dahlströms ledning. Han blev stamfader för en nybyggarsläkt, om vars vidare öden ortstraditionen berättat.[5]

Många av de långa och invecklade person- och släktsägner O. P. Pettersson upptecknat och sammanställt by för by handla om skogsgängare och vagabonder eller främlingar från långt avlägsna trakter, män med oroliga sinnen, vilka genomströvat vildmarken och sedan förgäves sökt slå sig till ro i byarna nere i bygden, men som slutligen under det hårda men fria nybyggarlivet i fjälltrakterna såsom bebyggelsens pioniärer utfört stordåd. Vissa av dessa gestalter äro i traditionen så helt sägenfigurer, att de fått sagohjältens gloria.

Ett av de mera bekanta exemplen på nybyggare fjärranifrån är grundläggaren av Bångnäs by, Johan Zakarias Bång, allmänt känd som förebild

[5] Berättelsen om Jonas Dahlström är tryckt i Västerbottens läns Hembygdsförbunds årsbok Västerbotten 1928, s. 80—115. Jämte den i det följande citerade berättelsen om Zacharias Bång är denna den enda av O. P. Petterssons nybyggarberättelser, som hittills gjorts tillgänglig för en större allmänhet genom tryckning.

till Runebergs Sven Duva. Denne man, vars namn synes oftare än något annat återkomma i Västerbottens ortstraditioner, var född i Österbotten 1782. Vid 26 års ålder inskrevs han såsom förstärkningssoldat vid svensk-finska hären i Finland. Han kämpade enligt sägnen under kriget 1808—09 på »nio slagfält», enligt andra versioner på tretton, och deltog i striderna vid Rödbäcksänget och vid Sävar och Ratan. Vilhelminatraditionen berättar, att det vid en strid i Finland lyckats ryssarna att kringränna den häravdelning, till vilken Bång hörde. Han stod till sist på knä mitt inne i fiendeflocken och högg och stack åt alla sidor. Då generalen i detsamma red förbi, ropade han: »Du fäktar bra, min gosse! Du skall snart få hjälp, blott du håller ut än en stund.» Då Bång, sedan fred slutits, vandrade omkring i Västerbottens kustland, lärde han känna en äventyrerska, Anna Greta Baudin, med vilken han gifte sig. Efter växlande öden slog sig paret ned som nybyggare i västra Malgomajlandet, där de länge bodde i kåta i bästa grannsämja med en lappfamilj. Bång hann under sin oroliga levnad grundlägga och övergiva flera nybyggen, då hans vandringslust ständigt drev honom till nya ställen.[6]

I flertalet fall äro visserligen sägnerna om nybyggarna knapphändiga och schematiska, men i stort sett torde vad O. P. Pettersson på skilda ställen i sina manuskript framställt av dylikt material från Vilhelmina vara det i sitt slag märkligaste, som hittills är känt från något håll i Sverige. Det erbjuder verkligen vissa, om ock olikartade motsvarigheter till vad Knut Liestøl sammanställt av norsk släktsagotradition i Agder och Telemarken. Den närmaste motsvarigheten i svensk litteratur till O. P. Petterssons nybyggarskildringar finnes i en nyligen utkommen omfångsrik skildring av kyrkoherden Gösta Ullberg: Bönder, torpare och knektar i det gamla Klöfsjö (Heimbygdas skriftserie hembygdsböckerna I: 1—2, Östersund 1933). Nära samtidigt har under åren 1933—1934 Levi Johansson i Östersunds-Posten utgivit en artikelserie, vari skildras en rad nybyggare och nybyggarsläkter i en annan Jämtlandssocken, Frostviken. Även dessa skildringar äro till största delen sammanställda efter muntliga källor och innehålla märkliga berättelser, rika på livfulla detaljer, berättelser om en fjällbygds kolonisation under en tid, som dock är något senare än den grundläggande kolonisationen i Vilhelmina. Ingendera, varken Klöfsjö- eller Frostviksskildringarna och än mindre de fragmentariska sägner av ättesagotyp, som anträffats i sydligare landskap såsom Blekinge och Bohuslän, närma sig dock den gamla traditionstypen på samma sätt som O. P. Petterssons Vilhelminasägner. Det är väsentligen endast i övre Norrlands fjälltrakter, såsom Vilhelmina och Frostviken, där en sådan kolonisation

[6] Berättelsen om Zacharias Bång är tryckt i Svenska Dagbladets Söndagsbilaga den 12 maj 1927.

i sen tid har skett i större omfattning, och det är därför endast i sådana trakter man kan vänta att finna motsvarigheter till den fornisländska landnamatraditionen. Gynnsamma omständigheter ha gjort, att kolonisationens förlopp inom en till Vilhelmina gränsande del av Lappland, nyligen gjorts till föremål för en ingående undersökning i G. Göthes avhandling om Umeå lappmarks svenska kolonisation (Uppsala 1929). Göthes undersökningar om kolonisationen i Lycksele (Umeå) lappmark och O. P. Petterssons samlingar rörande nybyggare och nybyggen i Vilhelmina komplettera varandra ej blott genom det geografiska grannskapet utan också genom sina olika utgångspunkter och tillvägagångssätt. Göthes bok bygger i allra första rummet på det material de offentliga arkiven erbjuda. O. P. Pettersson däremot har börjat med den muntliga traditionen som första kunskapskälla.

En viktig, men ej synnerligen omfattande del av det sägenmaterial, som O. P. Pettersson under tidigare skeden av sin samlarverksamhet erhållit ur folkmunnen, har av honom i samarbete med professor J. A. Lundell sammanställts för trycket men väntar ännu på utgivning i Svenska landsmål. Dessa sägner samla sig i första rummet kring folktrosföreställningar som sin kärna och ha redan härigenom en annan karaktär än nybyggartraditionerna.

På spridda ställen i O. P. Petterssons samlingar finnas ett förhållandevis stort antal fullständiga folksagor, sammanlagt ett 50-tal nummer, de äldsta upptecknade på 1880-talet, de senaste år 1926. Dessa sagor äro säkerligen rester av en ej blott svensk, utan även norsk tradition. Sammanhanget har av O. P. Pettersson spårats tillbaka till Lofoten. Den förnämsta källan för hans sagor var nämligen en gammal kvinna i Vilhelmina, vilkens fader i sin ungdom en tid varit fiskare vid Lofoten och där lärt sig en mängd sagor och visor, som han sedermera brukat föredraga för sina barn hemma i Vilhelmina.

Ett av de sista av O. P. Petterssons stora manuskript utgör ett originellt försök att i episk form skildra människor och kulturförhållanden i Vilhelminas fjälltrakter under tidigare skeden av 1800-talet. Detta manuskript är betitlat »Berättelser från fjälltrakten, skrivna på Vilhelmina-Åsele folkmålet» och innehåller dels en folklivsskildring i skönlitterär form, »Lill Olles bröllop», vilken upptager omkring 430 foliosidor, dels en kortare skildring »Upproret på Volgsjöplatsen», vilken sistnämnda bygger på tradition av samma slag som »De gamla byarna i Vilhelmina». Titeln »Berättelser från fjälltrakten» anknyter till titeln »Minnen från fjällbygden» på en serie artiklar, som med signeringen —n infördes i Västerbottens-Kuriren 1920 (6/3, 20/3, 24/3, 9/4, 13/4, 17/4, 29/4, 8/5, 31/5). I den andra av dessa artiklar, en skildring av ett husförhör i Löv-

näs, möter en begynnelse till Lill Olles historia. Andra av artiklarna anknyta till ovannämnda samlingen folktrossägner. Författaren uppger, att alla händelser, som omtalas i den längre berättelsen, »Lill Olles bröllop», äro »upplevda», d. v. s. av honom själv kända tilldragelser. Det grundläggande intresset torde också ha varit att söka ge en fullt tillförlitlig bild av livet inom hans hemtrakt, sådant det tedde sig enligt äldre personers berättelser före den moderna tidens inbrott och sådant författaren själv lärt känna det vid genombrottstiden. Berättelsen anknyter till två generationers öden. Det novellistiska inslaget torde i detta fall knappast ha förringat skildringens kulturhistoriska och psykologiska värde. Mycket av materialet kommer bättre till sin rätt i det sammanhang, vari det nu förekommer, än det skulle ha gjort, om det framträtt i form av fristående notiser och beskrivningar. Detta gäller ej blott talesätt och ordspråk, som få aktualitet genom sammanhanget, eller varsel och tydor, som fordra en särskild sinnesstämning eller situation för att fullt förstås, utan också det dagliga livet självt. Så bliva t. ex. alla nybörjarens missgrepp och besvärligheter mer åskådliga och levande, då det noggrant och omständigt skildras, hur Lill Olle lärde sig slå på myren och därvid fick vänja sig att hålla ut armbågarna på det sätt, som fordras vid myrslåttern, samt alla andra, i följd kommande moment i arbetet. Lika systematiskt skildras allt annat inom och utom hus, året runt.

Även ur vetenskaplig synpunkt beaktansvärd är O. P. Petterssons i denna berättelse framställda skildring av de föreställningar och stämningar, som fylla dessa vildmarksmänniskors sinnen, och de förklaringar de själva ge företeelserna i sin värld. Ytterst intressant är att se, hur olika de reagera för ovanliga händelser och intryck. Många ha traditionella förklaringar av vidskeplig art till hands och skilja principiellt på naturligt och övernaturligt. Andra, och till dem hör storbonden Ol Olsson själv, lämna aldrig den rationella och kritiska förklaringsgrunden. Han söker visserligen »torkilen», där åskan slagit ned, men han vill knappast tro att den finns. Husmodern sjuknar. Ol Olssons förut självsäkra fritänkarsinne förändras. Han hör nu på vad de gamla ha att säga. Han besöker klokgubbarna och får därvid även bevittna den hemlighetsfulla kristallvisionen. Fegmärkena, rädslan, förstämningen under de mörka vinternätterna, innan husmodern dör, då tjänarna ej våga sig utom dörren, ge här en levande bakgrund åt författarens vetskap om folktroföreställningarna. Lappmarksbornas sätt att umgås med det övernaturliga står i nära samband med deras säregna sätt att se den vanliga, yttre naturen. Det är en underlig blandning av detaljsinne och saklighet å ena sidan och estetisk åskådning å den andra. Man får veta, hur de lägga märke till sjöns förändring före ett oväder; man följer deras intryck av kornåkerns ut-

seende på sensommaren, innan frostnätterna börja, intrycken av hur vacker åkern är och ängslan för frosten, som det ej står i mänsklig makt att avvärja. Den lilla byns gemensamma böner, söndagens helgd och frid, väckelsepredikantens uppträdande, de godtrogna naturbarnens skräck och religiösa vördnad inför åskvädret, men samtidigt även ett vaknande tvivel på de fäderneärvda föreställningarnas sanningsvärde — av allt detta ger O. P. Pettersson i den originella form han valt en mer levande och tillika vederhäftig bild än som kanske i annan form kunnat ernås. Han ger ögonblicksbilder ur verkligheten och belyser därmed folklivet ur synpunkter, som komma mindre till sin rätt vid vanlig analyserande metod. Åtminstone några partier av berättelsen ha — trots det detaljrikedomen och utförligheten stundom tynga framställningen — en ej ringa verkan som konst betraktade, såsom skildringen av söndagsförmiddagen på kyrkplatsen, husförhöret med de okunniga lappmarksbönderna, den ensamme lappgubben och prästen vid lappkvinnans grav (denna scen påminner verkligen om Tjechov), den gamla farmoderns berättelse om sin omvändelse under den stora väckelsen, husmodern Lisas död och skildringen hur Ol Olsson själv gör hennes kista. Personerna äro inga genrefigurer. Berättelsen bevarar det väsentligaste av sägnens art och konstnärliga uttrycksmedel, trots sin medvetna, fria komposition. Författaren vill vara återberättare av vad han hört, och han faller aldrig ur sin roll.

Jämte ovannämnda större arbeten finnas av O. P. Petterssons hand ett stort antal mindre, bland vilka särskilt en grupp, i och för sig anspråkslöst anlagd och utförd, efter hand artat sig till en betydande insats i undersökningarna rörande bygdernas folkspråk och folkliv. Under de senaste åren har han nämligen i stor utsträckning ställt sitt vetande och sin ovanligt länge bevarade arbetskraft till förfogande vid det alltmer systematiserade insamlingsarbetet genom frågelistor. Hans svar på de frågelistor, som tillställts honom, ha emellertid i regel ej stannat vid att bli frågelistsvar i vanlig bemärkelse. Ofta har han som svar på en frågelista kommit med sammanhängande, genomarbetade, ytterst detaljrika uppsatser och samlingar såsom om slåtter, om jakt och djurfångst m. fl. Ett av hans mindre frågelistsvar, »Löv- och mosstäkt i Sorsele», har som föredömligt exempel tryckts i Svenska landsmål 1931.

I sådana smärre bidrag liksom i de större arbetena ådagalägger O. P. Pettersson städse sin under lång erfarenhet förvärvade förmåga att uppmärksamma de enskilda företeelsernas organiska sammanhang i folklivet. Arten och omfattningen av vad han sammanbragt i förening med den särskilda karaktären hos traditionen i de bygder, där han arbetat, gör att det utan överdrift torde kunna sägas, att O. P. Pettersson är den svenska folklivsforskningens främste nu levande sagesman.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Gotlands gravstenar I. Visby domkyrkas gravstenar. Av J. W. Hamner. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Wahlström och Widstrand, Stockholm 1933. 272 s., 56 pl. Kr. 15:—.

Inom fackkretsarna motsågs J. W. Hamners arbete med stort intresse. Utgivaren hade under en följd av år nedlagt mycken möda och stora kostnader på att insamla det kulturhistoriskt värdefulla inskriftsmaterialet från Gotland, som utan tvivel är rikast bland alla våra landskap i detta avseende. Att utgivaren gått till verket med ett enastående stort intresse, kan man förstå av den minutiösa noggrannhet, varmed i synnerhet handskriftsmaterialet blivit genomgånget. Och särskilt genom sin utmärkta och rika fotografisamling, som nu införlivats med Vitterhets akademiens arkiv, har han gjort den arkeologiska vetenskapen i landet en verklig tjänst.

I föreliggande undersökning skall jag i huvudsak begränsa mig till att framföra några erinringar mot arbetet såsom helhet betraktat och därtill knyta en del anmärkningar angående några speciella inskriftsställen, vilkas behandling enligt min mening blivit mindre tillfredsställande och på sina ställen rent av felaktig.

Främst skulle jag då vilja framhålla, att själva *planen* i arbetet borde ha varit mera översiktlig. Uppställningen är gjord efter stenarnas läge i kyrkan, och därför blir resultatet av framställningen en blandning och hopgyttring av medeltida gravstenar och sådana från senare tid, vilket för läsaren dels förrycker översikten av det rikhaltiga materialet och dels försvårar den litterära och språkliga användningen av detsamma. Att vara bunden av den ordningsföljd, efter vilken stenarna ligga på marken, hade naturligtvis inte varit nödvändigt, helst som utgivaren bifogat en förträfflig plankarta över stenarnas läge i domkyrkan, där varje sten å kartan är numrerad. De flesta av dem ligga ju dessutom icke på sina ursprungliga platser. Riktigare hade nog varit, om medeltidsstenarna samlats i en särskild grupp, renässansstenarna i en annan, 1600- och 1700-talets slutligen i en tredje. Med en dylik indelning skulle en betydlig förenkling ha vunnits vid studiet av de olika tidsåldrarnas monument, och det komparativa materialet skulle så att säga ha legat inom ett önskvärt räckhåll. Stenar, som använts vid skilda tillfällen, borde naturligtvis i en sådan

gruppering ha hänförts till den tidsperiod, från vilken den tidigaste inskriften stammar.

Från forskarsynpunkt hade också varit önskvärt, att ytterligare några *register* hade blivit utarbetade. Utgivaren har en intressant uppställning av bomärkessköldarna och själva bomärkena men däremot icke någon förteckning över de medeltida vapensköldarna. Det skulle ha varit mycket betydelsefullt, om dessa senare hade samlats på ett enda ställe i boken, även om det blott varit i form av en beskrivande katalog utan bildmaterial. Några av dem kunna visserligen redan nu studeras å de bifogade avbildningarna, men för en god del saknas tillräckligt uttömmande beskrivningar eller teckningar.

Namnregistret har utgivaren uppdelat på dels medeltidsnamn och dels nyare tidens namn, vilket givetvis är i hög grad fördelaktigt, men utgivaren har icke alltid förstått att uppfatta de medeltida namnen rätt. Dessa utgivarens felgrepp skall jag nedan precisera. Vad som emellertid saknas i registerhänseende — förutom vapenregister — är ort- och yrkesregister. Hade särskilt det senare funnits, skulle det varit mycket lättare att få en översikt av stadens alla borgmästare, rådmän, präster och hantverkare, och boken kunde fått större användning som uppslagsbok.

Mot författarens *uppställning* av parallelltexterna skulle också anmärkningar kunna riktas. Nu existerar ju sedan gammalt ett beprövat system, utarbetat i det monumentala Corpus inscriptionum latinarum, använt av alla filologer, och det finns väl ingen anledning att frångå detta system. Corpus-systemet och dess metod att med kritisk apparat återgiva de olika texterna skulle i hög grad ha underlättat läsningen, gjort uppställningen klarare och — något som kanske varit icke minst betydelsefullt — nedbringat tryckningskostnaderna avsevärt. Enligt utgivarens metod däremot upprepas samma läsarter i tryck oupphörligen endast av det skälet, att det existerar olika upptecknare till samma text. Detta gör ju läsningen av inskrifterna mera tidsödande. Med utgivarens tillvägagångssätt följer dessutom oklarhet beträffande själva konjekturernas ursprung — så i ett flertal fall, bl. a. i H 58, text III.[1] Här ha suppleringar gjorts »enligt AGW[2] och av prof. J. Bergman», men det framgår icke, vilka konjekturer det är, som gjorts av den ene eller den andre författaren. Att vinna klarhet häri är naturligtvis en förutsättning för ett kritiskt studium av inskriften, enär den ene har sett den nu försvunna texten och den andre förmodligen endast utgivarens manuskript.

I ett flertal fall återgiver författaren såsom översättning av de å stenarna förekommande latinska *bibelspråken* den samtida svenska bibeltex-

[1] För Hamners arbete användes här förkortningen H.
[2] A. G. Wallin, handskrift i Kungl. Bibl.

ten. Detta får väl anses vara tämligen oegentligt. Skall det vara översättning, bör den väl uttryckas på modern svenska. Skulle utgivaren däremot ha avsett att ge läsaren en fläkt av den samtida inhemska språkkulturen, borde han i stället ha citerat de danska bibelöversättningarna, ty Gotland var ju under de ifrågavarande skedena mestadels en dansk provins. Emellertid torde det knappast vara av nämnvärt intresse för läsaren att för ifrågavarande fall taga del av dessa översättningar på landets språk. Av intresse däremot hade varit att få veta, vilka latinska bibelöversättningar i de särskilda fallen legat till grund för texternas avfattning, ty därpå beror ju helt och hållet konjekturerna av de ofta nu ofullständiga inskrifterna. Har den s. k. Lutherbibeln (Erasmi bibel 1519) kommit till användning eller Elzevirernas bibel av år 1633, vilken anbefallde sig som »textus ab omnibus receptus» och en lång tid åtnjöt ett verkligt allmänt erkännande inom den protestantiska världen? I ett fall har jag kunnat konstatera, att Amsterdambibeln av år 1627 blivit använd, nämligen som källa till bibelcitatet i H 12, och för H 237 torde Frankfurterbibeln av 1590 ha legat till grund. Detta sistnämnda märker man av *unacum* — Vulgata, som ytterst sällan kommit till användning i föreliggande inskrifter, har endast *cum* samt dessutom *consepulti* — varför den av utgivaren anförda konjekturen *sepulti* tydligen, är riktig. Jag har velat anföra detta för att påpeka, hur viktigt det är att vid supplering av skadade textställen söka utröna, vilken codex som i det konkreta fallet blivit använd. Och det är just sådana upplysningar, som man hade haft rätt att vänta i det föreliggande arbetet.

Även beträffande utgivarens *översättningar* av de latinska texterna kunna en hel rad anmärkningar framställas. Av utgivarens randanteckningar synes det framgå, att han för översättningarna anlitat ett flertal olika kommentatorer och andra medhjälpare, vilka han samvetsgrant undviker att omnämna, samt att han sedan på eget bevåg kompilerat de erhållna uppgifterna. Översättningarna äro också mycket ojämna och på sina ställen i språkligt avseende bristfälliga, och utgivaren visar föga förståelse för de nyanser, som särskilt de metriska inskrifterna i ett flertal fall erbjuda. Nog skulle man ha kunnat valt lyckligare uttryckssätt, än vad utgivaren presterat, för att få fram finesserna i exempelvis H 36 beträffande motsättningarna mellan *sorte et morte* och *luce vel cruce* eller ordleken i H 106 beträffande *Laetae* — — — *Laetifico*, där det förstnämnda uttrycket för övrigt även syftar på de båda flickornas efternamn, »systrarna Glad».

Anmärkningarna gälla emellertid även prosatexterna. Som exempel på bristfällig översättning kan anföras H 13, där *regius conciliarius* översättes med »konungens rådsherre» i stället för det riktigare »riksråd», H 58, där »*pastor primarius*» tolkas med »överpastor», i stället för »förste pastor»

H 90 och flerstädes, där *consul* blir »rådsherre» i stället för »rådman» och slutligen H 145, där man får läsa uttrycket »mötte sin dag» i stället för »mötte sin dödsdag». Ytterligare exempel på liknande översättningar kunna göras.

Även *ortografien* missuppfattar utgivaren på några ställen. Så är fallet i H 58, 120 och 141, där man påträffar skrivningarna *sydera*, *pys*, *Herlicy* och *conjugy*. Det här förekommande tecknet, som av Hamner tolkas som ett y, har med all säkerhet i originaltexterna — även om det nu är utplånat — haft två punkter ovanför och skall naturligtvis icke tolkas som ett y utan som ij. Denna kombination är en vanlig företeelse under 1600- och 1700-talen och är till innebörden i de anförda fallen liktydig med latinets ii. Bokstaven y förekommer visserligen i klassiska ord under medeltiden och detta ej sällan, men då har bokstaven endast betydelse av i. Här rör det sig emellertid om inskrifter från senare tid.

Ett par *tryckfel* i texten må ock vidröras. I H 4 bör årtalet 1435 ändras till 1535 och i H 42 1647 till 1633. I H 20 står i majuskeltexten *Jones* i stället för det riktigare *Johes*, som är den vanligaste epigrafiska skrivningen av namnet. I samma inskrift förekommer dessutom i transkriberingen den felaktiga skrivningen *sancte* i stället för *sanctae* (författaren skriver ju strax efteråt *Agathae* med ae och ej med e).

Jag övergår nu till de speciella textställena och skall därvid nöja mig med följande erinringar.

H. 1. Utgivaren översätter *nobilis vir* med »ädlingen». Nobilis vir har emellertid sina rötter långt ned i medeltiden och betecknar endast »en hög och förnäm börd». Vad uttrycket innebär framgår otvetydigt vid en jämförelse med samtida svenska och danska gravtexter över personer av liknande samhällsställning som den i inskriften omnämnde Henrik Rosenkrantz. Vi finna därvid, att nobilis vir närmast motsvarar det svenska uttrycket »välboren» och det danska »welbirdig», vilket senare epitet förekommer i H 4 (1549), H 11 (1628) och H 99 (1641). Vad släktnamnet i inskriften beträffar, är det antagligen första gången brukat år 1524 av Henrik Nielsen Rosenkrantz, och dess antagande synes därför stå i en viss förbindelse med kung Fredrik I:s bekanta hemställan till de danska stormännen om antagande av fasta släktnamn. Men även dessförinnan var naturligtvis nobilis vir en honom tillkommande hederstitel. — I detta sammanhang må ock påpekas, att samma missuppfattning av nobilis föreligger i H 11. Här är Hamners felöversättning så mycket mera i ögonfallande, som han använder uttrycket »den ädla» i stället för »den välborna» om Katarina Rosenkrantz.

I samma inskrift — jag syftar på H 1 — lämnar Hamner även otillfredsställande kommentarer till det i texten förekommande latinska uttrycket *eques auratus*. Man får av utgivaren den överraskande upplysningen, att *eques auratus* betyder »egentligen förgylld riddare»! Ordet betyder naturligtvis »guldprydd», »guldsmyckad» och icke »förgylld». Dessutom kommer Hamner med den ytterligare överraskningen, att »titeln användes för att skilja riddare från ryttare»! Detta är väl ändå ett något för naivt påstående. Av utrymmesskäl kan jag här icke framlägga resultaten av mina forskningar rörande uttryckets förekomst i källmaterial och sepulkrallitteratur utan nöjer mig med att hänvisa till Gottfrid Carlssons uppsats »Till de medeltida Stureätternas genealogi» (Personhistorisk Tidskrift 1920, s. 94 ff.), av vilken bl. a. framgår, att *miles auratus* är belagt i en svensk handling första gången år 1528 (jfr om samma uttryck i annalverket Chronologia anonymi K. Kumlien, Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1438, Sthlm 1933, s. 270, not 27).

H 12. Inskriften är metrisk, och vid tolkningen av densamma har professor Johan Bergman påpekat »ett oväntat meterfel å rad 9: *ei tunc tori*». Saken torde emellertid icke ligga alldeles till på sätt, som professor Bergman förmodat. Då det gäller att emendera 1600-talets romerska poesi måste man i regel förutsätta, att metrisk korrekthet förelegat åtminstone i det första manuskriptet, d. v. s. i den text, som blivit förelagd stenmästaren. I detta fallet ligger lösningen mycket nära till hands. Ty förklaringen är naturligtvis den, att en versfot utfallit mellan *tunc* och *tori*, och denna versfot har uppenbarligen varit ett attribut till *consors*. Jag vågar dessutom påstå, att attributet med all sannolikhet varit *fida*. Ty till grund för versraden måste någon archetyp ha förelegat, vars begynnelseord haft lydelsen *fida tori consors*, enär just detta uttryck har sin fullständiga parallell i ett flertal 1600-tals gravskrifter, bl. a. i Larv och Berg i Västergötland.

H 16. Hamners översättning röjer missuppfattning av kasus. På svenska bör inskriften återgivas med orden »*åt herr* Bartelmeus Tinappel», då det efterföljande »sinen» naturligtvis är en dativform.

H 19. Beträffande denna inskrift lämnar utgivaren den uppseendeväckande förklaringen, att »skrivsättet *reqescat*, som förekommer i flera majuskeltexter, får snarare anses vara munklatin än felhuggning», och i H 115 heter det om samma företeelse, att »uti requiescat fattas *ui*». Slutligen ändrar utgivaren i H 279 *reqesc* till *requiescat*. Båda Hamners förklaringar äro felaktiga. Formen *req(u)escat* är ej något munklatin utan en fullt riktig form. Den är resultatet av en tidig språkutveckling, som uppträder redan under de första århundradena efter Kristus och är vulgärlatin eller senlatin men under inga förhållanden munklatin. Ty med

munklatin förstås ju språkbildningar, som under medeltiden uppkommit på grund av okunnighet i det klassiska språket, som då hade utdött som folkspråk. Följaktligen »fattas» här icke något *-ui-*.

H 28. I denna inskrift har utgivaren icke förstått att tolka minuskeltextens ord *in pfesto*, och han kommer dessutom med en felaktig datering av den å stenen angivna dödsdagen. Hamners felaktiga transkribering skall självfallet korrigeras till *in profesto*. I detta sammanhang kan antecknas, att Hamner här liksom beträffande andra inskrifter, gör obefogade anmärkningar mot G. Lindström, som dock var en god kännare av Gotlands medeltid. Här beskylles nu Lindström för att »felaktigt ha förlagt festdagen till den 27 i stället för den 28 augusti». Om man läser Lindström rätt innantill, finner man, att han aldrig förlagt »*festdagen*» till den 27 utan endast »daterar» *dödsfallet* till »1410 den 27 augusti», och detta är fullt riktigt. Vad Hamner icke har förstått men Lindström haft fullt klart för sig — ty Lindström var en skolad latinare — det är tolkningen av det latinska uttrycket, som betyder »dagen före den helige Augustini festdag», således den 27 augusti, och ej — såsom Hamner översätter — »på den helige Augustini dag». Till slut kan påpekas, att festdagen i fråga i hela Norden firades den 28 augusti och ej den 27, vilket senare Hamner i sin kommentar oriktigt meddelar läsaren.

H 68. Inskriftens *Henrici dicti de Plescowe* är genom missuppfattning översatt med orden »Henrik, kallad (?) de Plescowe». Uttrycket, som kan sammanställas med det i H 12 förekommande *dictus cognomine*, har sin upprinnelse exempelvis ur en sådan stilisering, som förekommer å den nu försvunna Varnhemsstenen: *Gustavus: Sven: sun: dictus: Klinth.* Under hela medeltiden förekommer ju i regel endast *ett* dopnamn, och till efternamn brukas faderns namn i genitiv jämte ordet son eller dotter. Någon gång som exempelvis här kan en person dessutom få ett tillnamn och det är då, som han använder skrivningen *dictus* eller *cognomine dictus*. Därför skall översättningen av den ifrågavarande inskriften ha följande lydelse: »Henrik med tillnamnet von Plescow» eller ännu bättre: »Henric von Plescow».

H 75. »Ecclecia beatae virginis» tolkas som »den heliga jungfruns kyrka». Så har dock kyrkan i fråga på svenskt språk aldrig varit kallad. I diplomhandlingar och annorstädes heter den »vårfrukyrkan» eller helt enkelt Mariakyrkan.

H 99. Utgivaren förefaller tyvärr icke själv ha varit i tillfälle att å stenen kontrollera den text, som följer efter orden *uxor: de: T:*. Utgivaren har litat på Lindströms läsning av det »nu undanskymda *Thonari*». Av detta ord har Hamner i sin översättning bildat personnamnet Thonar. Både läsningen och översättningen torde emellertid här icke vara riktig

och detta av två skäl. Först och främst verkar Thonar synnerligen misstänkt. Thonar är ett fornhögtyskt ord (se E. Hellquist, Etymologisk Ordbok), som på svenska motsvarar gudanamnet Tor (se om detta Hj. Lindroth, i Namn och Bygd, 1916, s. 161 ff.). Som personnamn är det icke belagt i Sverige och märkvärdigt nog, eller heller i Tyskland (E. W. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch). I sistnämnda land är det visserligen känt i några få ortnamn, men där är sammansättningsdelen icke personnamnet utan helt visst gudanamnet Tor. Det skulle därför vara högst märkvärdigt, om Thonar under medeltiden uppträtt som personnamn i de nordiska länderna. Här föreligger alltså en stark misstanke, att läsningen icke är fullt korrekt. Men ännu en invändning kan man göra mot den tolkning, som Hamner presterat beträffande detta ord. Ty om man i likhet med Hamner utgår ifrån, att Thonar verkligen är ett personnamn, så skulle ju här enligt Hamners tolkning en högst egendomlig språkföreteelse föreligga: genitivförhållandet till *uxor* blir uttryckt dels med en kasusändelse och dels med prepositionen *de!* Detta kan inte vara möjligt. Riktigare är nog därför att fatta uttrycket som ortnamn och således anse, att Thonari är en ablativform, på fullt naturligt sätt styrd av en preposition.

Vad kan då nominativformen till *Thonari* vara? På något socken- eller gårdsnamn på Gotland synes formen icke passa. Däremot kan det vara möjligt, att man avsett staden Thorn, som både under den tidigare och senare medeltiden hade vissa relationer till Norden och icke minst till det svenska kungahuset. Att dessa tidvis varit ganska intima, torde framgå bl. a. av det förhållandet, att svenska riksrådet under Engelbrektsfejden sände särskild skrivelse till staden 1434 för att avgiva förklaring rörande orsakerna till att Sverige avfallit från konung Erik. Namnet har under medeltiden flera olika skriftformer, bl. a. Turronium, Thorun, Torn och Thorn. Är mitt antagande riktigt, skulle här föreligga en form av den mig veterligt icke belagda böjningen Thorn,-aris. I så fall får man utgå ifrån, att Lindström vid upptecknigen endast läst O i stället för OR i ligatur — en liknande felläsning har ju för övrigt Hamner själv i H 275. Översättningen av inskriften, som således antagligen har haft skrivningen *Thornari*, blir då denna, att stenen blivit lagd över »Botwi, en gift kvinna från Thorn». En autentisk läsning av detta textställe skulle emellertid vara synnerligen värdefullt och kanske ge oss full klarhet vid lösningen av det än så länge gåtfulla problemet.

H 109. Uttrycket *si deus pro nobis quis contra nos* kan icke, såsom Hamner menar, »möjligen utgöra slutet av en gravskrift, som avlägsnats för inhuggning av texterna IV och V.» Detta uttryck, som är hämtat ur Pauli brev till Romarna 8: 31, är nämligen karaktäristiskt och synnerligen

vanligt under 1600-talets förra hälft, ty det utgör den ortodoxa reformationens fältrop. Här står det utan tvekan i samband med gravskriften av år 1647. I övrigt kan tilläggas, att uttrycket återfinnes å ett stort antal ringklockor i 1600-talets Sverige och har av eftervärlden åtminstone tidigare blivit uppfattat som Gustav Vasas valspråk.

H 132. I Hamners översättning »Melcher broders» föreligger en missuppfattning av det sistnämnda ordet. Detta är naturligtvis i denna inskrift helt enkelt ett personnamn, som har sin svenska motsvarighet i efternamnet »Broderson».

H 151. Hamners anmärkning, att »textens acris borde rätteligen vara *acer*» är en ren missuppfattning. Redan på Ennius' tid förekommer acris som maskulinform och blir icke ovanlig i senantiken (jfr Stoltz-Schmaltz, Lateinische Grammatik, uppl. 1928, s. 264).

H 175. Utgivaren har icke förmått lämna någon tolkning till orden *mtuor: tpoib: veni:et:oste*. Beträffande det första ordet hänvisar han till Lindström, vilken tolkat det som »mortuorum» och lämnat det övriga utan förklaring. Lösningen av det hela är dock tämligen enkel. Ty med orden *veni et ostende* börjar Psaltaren 79, v. 4, och den texten var introitus till mässan, som lästes i quatember. Följaktligen måste Hamner felaktigt ha uppteckna det första ordet, som bör ha börjat med ett w och icke med ett m. Å sten har naturligtvis stått [*q*]*w(a)tuor:t(em)po(r)ib(us)*, vilket betyder »under quatembertiden». Hela upplösningen av dateringen blir alltså *feria tertia ante* [*jeiunium?*] *quatuor temporibus veni et ostende*, vilket betyder »tisdagen (före fastlagsfesten) i quatember Veni et ostende».

Under medeltiden funnos fyra kyrkliga årstider, som kallades quatuor tempora, på svenska sammandraget till quatember, och omfattande tre dagar (onsdag, fredag och lördag), vigda till fasta. Dessa dagar fingo under medeltiden benämningen imberdagher eller tamperdag. I Sverige blevo quatemberfesterna efter reformationen ersatta av de fyra allmänna böndagarna.

Återstår till slut att avgöra, vilken av de fyra quatemberfesterna, som här avses. På den frågan lämnar oss mässorden *veni et ostende* besked, ty de orden lästes på lördagen i den fjärde quatemberfesten. Denna quatember inföll i julfastan och tog sin början första onsdagen, som följde efter 3:e söndagen i advent. Enär dödsåret icke är till fullo bevarat på den ifrågavarande gravstenen, kan dödsdagen icke exakt angivas för den här åsyftade döde. Den måste emellertid ha timat någon gång i mitten av december.

H 176. Inskriftens — — *e: assumcionis: Marie:* bör i sin början suppleras till [in di]e, och dödsdagen således blir icke — såsom Hamner me-

nar — »någon dag omkring» utan verkligen »på jungfru Marias himmelsfärdsdag», d. v. s. den 15 augusti.

H 187. Här läser utgivaren *ante nonas augusti* och tillägger, att »det borde dock hellre varit pridie nonas». Lösningen är helt enkelt den att ur det före ordet *ante* inristade årtalet skola de tre sista siffrorna särskiljas. Man bör således läsa *anno domini M:CCC:L XXXX:III:A: NONAS: AVGVSTI:*, d. v. s. — — *tres ante nonas avgvsti.* Dateringen blir den 3 augusti 1390 och icke »den fjärde augusti 1393».

H 204. Det latinska uttrycket *magister Simon* har utgivaren på svenska återgivit med orden »magister Simon». Översättningen riktighet kan emellertid starkt betvivlas. Magister som lärdomstitel uppkommer ganska sent, och stenen ifråga härrör redan från år 1307. Under 1200- och 1300-talen betyder nog magister helt enkelt »mäster» och är titeln för en hantverkare, en »artifex», och i denna betydelse är den vanligt förekommande i diplomhandlingar, exempelvis »magister murarius», »magister medicus» och liknande. På medeltidsklockor i Västergötland uppträder som klockgjutare en viss »magister Haquinus», och i samma landskap heter en känd stenmästare »magister Haraldus». Om inskriftens Simon varit en »lärd» man, så hade han säkerligen på stenen kallats »dominus».

H 233. Hamners textläsning *in die* — — *eor* — — *confessor* skall suppleras till *in die* [*G*]*eor*[*gii*] *confessor*[*is et martyris obiit*]. Reminiscensen *-eor-* passar nämligen icke in på något annat helgon i kalendariet, och Sankt Georg var ju icke endast martyr utan även bekännare (se J. Roosval, Nya sankt Göransstudier s. 34). Stenens datering blir således den 25 april 1319.

H 272. Hamner läser . . . *gu* . . . *siio* . . . *t* . . . *mrt* . , , *rum* utan att meddela någon tolkning. Av samma skäl, som jag åberopat vid tolkningen av H 233, kan man supplera reminiscenserna till [*in die*] *G*[*er*]*v*[*a*]*sii* [*et Prota*]*sii mart*[*y*]*rum* och således datera dödsfallet till den 19 juni.

H 275. Genom något förbiseende har Hamner i denna inskrift läst . . *istris* i stället för . . *istoris* — majusklerna O och R äro nämligen tecknade i ligatur. Ordet är naturligtvis *pistoris.*

H 276. Bland dem, som blivit gravsatta i franciskanernas kyrka i Visby, upptager minoriternas necrologium även en viss *Hinricus Longus*, om vilken intet mera meddelas än själva namnet. Är han identisk med den i denna inskrift omnämnde, borde stenen icke ha hänförts till domkyrkans gravstenar. Under alla förhållanden borde en notis om detta förhållande ha meddelats. Stenen finnes ju nu vid Kyrkberget och kan således mycket väl tidigare ha tillhört Sancta Carins klosterkyrka i Visby.

H 278. Hamner läser felaktigt *Nicolaus Rode Becker.* Enligt Hamners uttolkning (»Becker förmodligen ej yrkestitel, bagare, utan släktnamn»)

skulle den synnerliga egendomligheten föreligga, att en person under medeltiden bar *två* dopnamn. Detta är ju en ren omöjlighet i föreliggande fall, tiden omkring år 1450. Att i gravskriften orden Rode och Becker äro åtskilda genom två punkter betyder här ingenting, ty dylik punktering inuti själva personnamnet är synnerligen vanlig och är ett slags stavelseavdelning av stundom rent dekorativt motiv. Släktnamnet är naturligtvis här *Rodebecker* i full analogi med exempelvis (Johan) Rodehose, vilket förekommer som namn på en kyrkoherde i Kalmar 1390. Den filologiska förklaringen till Rodebecker däremot är någonting som faller helt utanför denna diskussion — möjligen kan det betyda »bagaren från Rute».

I detta sammanhang bör framhållas, att Hamner även på andra ställen gjort sig skyldig till liknande misstag beträffande tolkningen av personnamn. Så exempelvis har han vid tolkningen av H 401 i namnregistret å s. 266 kallat personen ifråga för *Henricus Johannes* — således två dopnamn — i stället för (såsom det ock står å gravstenen) *Henricus Johannis*, d. v. s. Henrik Johansson. Att här ej föreligger något tryckfel, framgår å s. 267, där hänvisning till samma gravsten finnes upptagen under uppslagsordet »Johannes, Henricus». En parallell företeelse härtill är ytterligare feltolkningen i registret till H 383, där Olavus Johannis (Olov Johansson) å s. 267 kallas å ena stället »Olavus Johannes» och å det andra »Johannes, Olavus».

H 284. Hamner översätter *gladiator* med »svärdbärare (eller svärdmakare)» och föredrager således den förstnämnda översättningen, till vars försvar han hänvisar till Du Cange. Här skall emellertid erinras om att Du Canges anmärkning rör förhållanden i Böhmen och icke i Sverige och att Du Canges lexikon i allmänhet icke avser de nordiska länderna utan så gott som uteslutande kontinenten. Några »svärdbärare» i Du Canges mening ha aldrig funnits i vårt land. Ordet skall naturligtvis här ha samma betydelse, som det har exempelvis i uttrycket *duas tabernas gladiatorum*, d .v. s. »tvenne svärdsliparebodar» (Diplomatorium Suecenum, II, s. 46, n:r 960). Sammanställningen *Conradus gladiator* är uppenbarligen analog med exempelvis »Hermannus swertslipere», som dog 1350 enligt Visbyminoriternas nekrologium. Inskriftens *gladiator* är således »svärdslipare», eventuellt »svärdmakare», men under inga förhållanden »svärdbärare».

H 308. Inskriften, som är fragmentarisk, har supplerats av professor Johan Bergman, vilken därvid dock torde ha gjort sig skyldig till ett misstag: *aliis* bör nämligen ersättas med *alios*. *Ludere* har ju här betydelsen »gäckas» och icke »leka» och bör följaktligen regera ackusativ och icke ablativ. För övrigt föreligger här redan i klassisk tid en archetyp av lydelsen:

Inveni portum. Spes et fortuna valete!
Sat me lusistis. Ludite nunc alios!

I fråga om *alios* kan hänvisas till F. Bücheler, Anthologia, n:r 2139 och 1498, ävensom E. Engström, Carmina epigraphica, n:r 324 och Corpus inscriptionum latinarum, tom. VIII: 27 904, där i samtliga fall skrives »alios» men där archetypens *sat me lusistis* liksom här ändrats till *nihil mihi vobiscum*. Ett analogt fall inom svensk sepulkralpoesi finnes å en gravsten från år 1731 i Kinne-Kleva i Västergötland, som har sammanställningen:

Inveni portum. Spes et fortuna valete!
Nihil vobiscum est. Ludite nunc alios!

Och en gravsten från Saleby slutligen, också i Västergötland, börjar med orden: *Ad portum veni.*

H 379. Utgivarens läsning *in octava sac . . . ee* bör icke möta större svårigheter att supplera. Reminiscensen *sac* är naturligtvis ingenting annat än en form av *sanctus* — antagligen har det stått sacti — och efter detta ord måste ha följt ett helgonnamn i genitiv. Nu är det emellertid i den nordiska helgonkalendern endast aposteln Andreas namn, som har i genitivformen två e, varför hela läsningen bör bli *in octava sancti Andree.* Detta stämmer ju ock i så måtto, att Andreasfesten hörde till de förnäma festdagar, som bevisligen efterföljdes av octav. Dödsdagen blir därför här den 7 december.

H 389. Hamner anmärker med rätta angående läsningen *Rogevid*, att detta är »säkert felläsning», men han lämnar frågan öppen, vad som verkligen bör ha stått i originaltexten. Personnamnet Rogevid torde knappast vara belagt i svenska medeltidstexter. Visserligen omtalas i Västmanland år 1371 en viss »Pæter Rogwider», men denna läsning är dock osäker. Och för övrigt framgår det av formuleringen i gravtexten, att här måste ha avsetts ett helgonnamn, taget ur stiftets kalendarium. Jag ser därför ingen annan lösning av denna fråga, än att Rogevid är felläsning för *Botvid.* Om inskriften varit avfattad med majuskeltyper, och detta är väl antagligt, enär den stammar från 1360-talet, och om den dessutom vid uppteckningen varit sliten, så är konjekturen paleografiskt lättförklarlig. Bokstaven B har förväxlats med R, vilket icke bör förvåna, och likaledes T med G — de två sista bokstäverna påminna ju mycket om varandra i majuskelskrift. Med dena konjektur bör inskriften dateras till »dagen före Botvid» eller den 27 juli.

H 405. Det kritiska stället i denna inskrift är sammanställningen *canonicus templi*, en egendomlighet, som Hamner lämnat utan kommentarer. Lindström däremot påpekar i en not (s. 149), att »uttrycket templi,

vilket ej återkommer på andra ställen, gör läsningen misstänkt», och utan tvivel har han rätt i detta påstående. Ty stenen är lagd över en person, som i samma inskrift kallar sig för *ecclesie curatus* och således uppenbarligen varit kyrkoherde i Visby och med all sannolikhet i själva Mariakyrkan. Men Visby hörde under medeltiden till Linköpings stift och hade därför icke några egna kaniker, och följaktligen är det otänkbart, att en kyrkoherde där kallat sig för *canonicus templi*. Uttrycket *templi* måste således vara felläsning. För tolkningen av uttrycket ha vi emellertid endast att hålla oss till handskrifterna, ty stenen existerar tyvärr numera icke, utan inskriften är utgiven ex schedis. Att den ursprungliga texten varit inhuggen med minuskler, förefaller vara det mest sannolika både med hänsyn till tidpunkten för gravskriftens avfattning — år 1420 — och till felläsningen, ty denna förklaras i det ifrågavarande fallet betydligt lättare med denna utgångspunkt.

Vad kan då ha stått att läsa på stenen i stället för det misstänkta ordet templi? Detta senare bör naturligtvis ha omnämnt det domkapitel, där kanonikatet registrerats, ty att den döde varit cannonicus finnes ju ingen anledning att betvivla. Naturligtvis är det icke nödvändigt, att han varit kanik i samma stift, till vilket hans kyrkoherdebefattning hörde, ty vi veta, att exempelvis en viss *dominus de Weze* samtidigt var *canonicus Darbatensis et curatus in Stenkirki* på Gotland. Men det naturligaste är dock, att man tillägger honom kanonikatet i Linköping, och detta går epigrafiskt också lättast att förklara. Jag håller därför för högst sannolikt, att i den ursprungliga texten uttrycket *canonicus* varit åtföljt av någon epigrafiskt förkortad form av adjektivet *lincopensis*, exempelvis skrivningen *lencpsis*. Att e här förekommer i stället för i är icke något ovanligt — så skrives exempelvis i H 43 *lencopen*. Minusklerna l och t äro ganska snarlika, n (med två staplar) + c kan lätt ha tolkats som ett m (med tre staplar) och det första s har naturligtvis till formen varit det långa s, som i skrift så lätt går att förväxla med ett l. Det senare s, som enligt vedertaget bruk bör till formen ha varit ett kort s, kan vid uppteckna rens läsning ha varit bortnött. För sannolikheten av denna konjektur talar ytterligare den omständigheten, att ovan åberopade inskrift, H 43 — även den i minuskler och från år 1420 — har det nästan analoga uttrycket *canonicus lencopensis nec non huius ecclesie curatus*. I båda stenarna är den döde således dels canonicus, dels ock curatus ecclesie.

Med ovanstående har jag således velat visa, dels att templi är ett omöjligt uttryck i detta sammanhang och dels att för läsningen *lincopensis* finnas för handen de största sannolikhetsskäl. Att den dödes namn, Albertus Tate, icke återfinnes i kanikförteckningen i Linköpings stifts herdaminne har ingen betydelse, ty denna kanikförteckning är icke fullständig.

Till slut skall jag endast med några ord beröra utgivarens tolkning av gravstenarnas *bildmaterial*. I H 22 framkastar utgivaren den förmodan, att de fördjupade delarna av den å stenen anbragta vapenskölden »troligen varit utfyllda av någon massa (asfalt?) eller möjligen av förgyllda mässingsplattor». Att asfalt icke har förekommit, kan man anse vara tämligen säkert. Det antagligaste är väl, att de olika fälten i vapenskölden varit skilda åt genom målning eller damaskering. Det ifrågavarande partiet av gravstenen är icke längre bevarat, så att full visshet i det konkreta fallet kan naturligtvis aldrig vinnas.

I H 28 talar utgivaren om »en stav med en stor rund knapp — möjligen abbotstav». Men ingen abbotsstav i världen har haft detta utseende; staven är väl snarare en pilgrimsstav.

I H 17 slutligen talas om en »kalk med hostia, medeltida inhuggning». Detta påstående, att inhuggningen är medeltida, verkar dock föga övertygande. Stenen har två texter. Medeltidstexten är ristad över en viss Johannes Rekelen, utan titulatur eller benämningen dominus, således med all sannolikhet icke någon präst. Den senare inskriften däremot, från år 1627, bevarar minnet av Niells Jacobsen, vilken enligt samma inskrift både är »vällärd man» och »herr» och således med tämligen stor förmodan en prästman. Beträffande denne erfara vi dessutom av inskriften, att han var född i Köpenhamn. Nu omtalas emellertid i Visby herdaminne en stadskapellan i Mariakyrkan med detta namn, vilken enligt herdaminnet också var född i Köpenhamn, och enligt ett i kyrkan uppsatt epitatium skall han ha dött den 8 mars 1628. Äro nu dessa personer identiska och herdaminnets uppgift — 8 mars 1628 — följaktligen antingen en felaktig läsning eller ock åsyftande hans gravsättningsdag? I så fall är det väl antagligt, att kalken å stenen icke blivit inristad under medeltiden utan först i samband med Jacobsens död 1627, helst som kalkens form och utseende icke behöver motsäga detta antagande. Under kalken är ett monogram inristat, vilket av utgivaren tolkas som H N. Rätteligen bör det emellertid läsas som N I, d. v. s. Niells Jacobsen, ty det är tydligen den döde från 1627, som detta monogram åsyftar. Och på honom syftar nog också — även om icke den nyss omnämnda identiteten kan bevisas — den ristade kalken, ty det var ju Niells Jacobsen, som var »den vällärde herren» och som därför hade rätt att få gravstenen prydd med en kalk såsom ett tecken på hans andliga värdighet.

Sölve Gardell.

Munken og fuglen. En middelalderstudie af L. L. Hammerich. G. E. C. Gadh, København 1933. 77 s.

Till den medeltida legendforskningens svåraste uppgifter hör otvivelaktigt berättelsen om munken och paradisfågeln, den bekanta sägnen om klosterbrodern, vilken en dag ute i skogen råkar få lyssna till en underbart vacker fågelsång, som kommer honom att glömma alla jordiska ting. Den sällsynta njutningen tyckes honom vara blott några timmar, men när han återvänder till klostret, gör han en högst märklig upptäckt: han har varit borta i trehundra år, och alla de gamla invånarne äro döda sedan långliga tider tillbaka. Då förstår den fromme mannen, att Gud skickat en ängel i fågelgestalt för att genom himmelsk musik låta honom förnimma något av paradisets ljuvlighet. — Halvt legend, halvt folksaga har denna berättelse haft en mindre vanlig förmåga att sprida sig till de mest skilda språkområden över hela Europa och erbjuder sålunda redan ur materialsamlingens synpunkt åtskilliga vanskligheter, icke minst av filologisk art. Men ännu större svårigheter inställa sig vid en bearbetning av detta spridda stoff. En mångfald problem erbjuder sig i fråga om de olika versionernas datering, deras förhållande till varandra och de vägar de vandrat, liksom beträffande motivets ursprung och relation till besläktat legend- och sagostoff.

Inför denna mängd frågor kan man naturligtvis med E. Mai, vilken författat den vidlyftigaste studien i ämnet (Das mittelhochdeutsche Gedicht vom Mönch Felix, Berlin 1912), koncentrera sig till *ett* språkområde och här söka fastställa versionernas inbördes förhållande uppåt och nedåt. En sådan begränsad textkritisk metod kan ge åtskilliga detaljresultat men medför å andra sidan den stora risken, att vederbörande förbiser inflytanden från framställningar inom andra språkområden, liksom från den muntliga traditionen. Mai har i sin undersökning icke heller kunnat undvika denna fara. Vi få av hans studie angående »munken och fågeln» en oriktig föreställning om en sluten krets av medelhögtyska versioner, då i själva verket en mängd starka influenser från andra håll spelat in.

Den metod, som professor Hammerich valt, innebär ungefär motsatsen till Mais. Vi finna här icke någon textkritisk penetration på ett visst specialgebit utan en motivhistorisk undersökning — i koncentrerad form — av legendens hela utveckling från dess upprinnelse fram till mitten av 1800-talet, då densamma under romantikens dagar upplevde sin sista, låt vara rätt artificiella renässans. Den fara för ytlig kompilation, som med denna översiktliga metod ligger nära till hands, har förf. lyckats undvika tack vare sin rika kombinationsförmåga och ett utvecklat kritiskt sinne,

som med stor urskiljning förstått att utnyttja den vidlyftiga litteraturen på området. Ämnet har i Hammerichs lilla bok fått en självständig, skarpsinnig och synnerligen klart komponerad sammanfattning, som är värd stort beaktande.

Det första partiet av Hammerichs arbete har huvudsakligen deskriptiv karaktär. Han ger oss här en kronologisk sammanställning av motivets förekomst från den första kända versionen i Maurice de Sullys († 1190) franska predikningar fram till 1800-talets romantiska litterära bearbetningar. Härtill ansluter sig en kort systematisk framställning av motivets variation i de olika texterna.

Till den imponerande samling versioner, som Hammerich spårat upp, torde icke vara mycket att tillägga. Förf. kunde möjligen ha upptagit även den danska folksagotext, som E. T. Kristensen anfört i sin rikhaltiga samling Danske Sagn (II, s. 309), och vidare C. J. L. Almquists Guldfogel i Paradis, ett typiskt exempel på legendens användning i den spekulativa nyromantikens tjänst. Den svenske diktarens verk har också sitt givna intresse genom sin tydliga anslutning till rysk folksagotradition[1], ett ingalunda oviktigt specialområde, vilket f. ö. väl knapphändigt behandlats av Hammerich. Här kunde säkerligen en rysk sammanställning av A. W. Andrejev (Leningrad 1929) ha gett god vägledning.

Hammerich har till den kronologiska och systematiska framställningen anknutit korta sammanfattande omdömen, som ofta kasta en blixtbelysning över legendens karakteristiska utformning under olika epoker. Reformationens pedagogiska inställning, motreformationens hagiografiska intresse, 1700-talets rationalism — det är blott några exempel på de skiftande synpunkter, som lagts på stoffet genom tiderna. Av intresse äro också de glimtar vi få av den nationella särutformningen. Så finner man i en 1200-talsversion i Alfonso X el Sabios galicianska Cantigas de Santa Maria den egenartade madonnakult och den rika landskapsskildring, som skulle bliva så karakteristiska för senare spansk legenddikt och legenddrama. Möjligen kunde förf. i detta sammanhang ha något närmare utrett frågan om de av olika lokala miljöer betingade typernas utbredningsområden och förbindelser. Det finnes — för att nämna ett exempel — beröringspunkter mellan vissa texter från Siebenbürgen och från Ryssland, vilka näppeligen torde vara tillfälliga.

Avhandlingens tyngdpunkt ligger framför allt i andra delen, i den komparativa utredningen om själva legendmotivet och dess släktskapsförhållanden. Som Hammerich framhåller, kan »munken och fågeln» utan vi-

[1] Se K. Warburg, Guldfogel i Paradis (Samlaren XXIV) och R. Ekholm, Folksagor och och folkvisor i Almquists diktning (Samlaren XL).

dare inordnas i den ytterst vanliga motivgrupp, som i folkloristiken brukar sammanfattas under benämningen »underbart försvinnande av tiden»: historierna om sju sovare, om den italienske hertigen i paradiset etc. Så långt är allt klart. Den största svårigheten ligger i att närmare härleda legenden i fråga. Att den icke hos Sully är originell, synes framgå bl. a. därav, att ingen annan predikotext i hans samling har just den anläggningen. I alla andra fall ha vi anslutning till bibeln och andra erkända skrifter. Enligt Hammerichs mening skulle detta förhållande kunna förklaras genom hypotesen om ett ursprungligt *iriskt* underlag: »munken och fågeln» ginge tillbaka på en legend, som införts av mindre dogmatiskt bundna irländska munkar. Denna idé om ett keltiskt inflytande i detta fall har visserligen redan tidigare skymtat i den vetenskapliga litteraturen, men den har ej tidigare utförts med en sådan konsekvens.

Hammerichs teori har visserligen icke något direkt dokumentariskt stöd i de keltiska texterna — där finnes ej »munken och fågeln» i någon version före Sullys exemplum. Men förf. har dock genom en rad bevis lyckats göra sin hypotes ytterst sannolik. För det första är det uppenbart, att hans teori om en supponerad irisk legend mycket väl passar in i den allmänna kulturhistoriska ramen, så som den ter sig efter de sista årens djupgående undersökningar om Irlands medeltida förbindelser med kontinenten. Som uppvisats från flera håll, utövade den iriska klosterkulturen på 1000- och 1100-talen ett inflytande på fastlandet av ganska specifikt slag: det kom härifrån en ström av legender, som förete en egendomlig blandning av kristna och gamla hedniska element, reminiscenser från keltiska hjältedikter, fésagor o. s. v. Nu passar vår legends första uppträdande på kontinenten, kronologiskt sett, mycket bra samman med denna s. k. andra epok av iriskt inflytande under medeltiden. För det andra har Hammerich också visat den gamla sägnens *inre* samhörighet med denna halvt hedniska legend- och folksagokrets på Irland. Vad som här i bevisföringen spelar den avgörande rollen är den förknippning av motivet om tidens underbara försvinnande med ett egenartat fågelmotiv, vilken skett på irländsk mark och endast här finnes belagd tidigare än i Sullys version (se t. ex. verserna i den iriska Mochoe-legenden, Hammerich, s. 40 f.). Som förf. utreder, var just föreställningen om magisk fågelsång speciellt karakteristisk för den gamla iriska litteraturen. Motivet förekommer icke bara i flera legender, där fåglarne vanligen identifieras med Guds änglar, utan också i äldre sagor med hedniskt ursprung, i vilka de framställas som sändebud från mäktiga gudinnor och féer.

Måhända kunde sambandet mellan vår legend och den iriska medeltida kulturen ha framställts ändå fylligare, än som skett i Hammerichs arbete. Så hade en utförligare framställning om musikens stora betydelse i detta

sammanhang icke varit ur vägen. De irländska munkarnas roll för musikinstrumentens spridning, deras betydelse för sångskolornas utveckling på kontinenten, exempelvis i S:t Gallen, o. s. v., allt detta belyser en särskild läggning hos de kulturbärande på ön, vilken tendens också fick utlopp i folksago- och legenddiktningen. Här är också det musikaliska elementets vikt alldeles påfallande, kanske allra mest i de gamla irernas rikt utbildade fantasier om »lycksalighetens land». Huru påtaglig är icke musikens betydelse i alla de konkreta paradisskildringarna från brytningstiden mellan hednisk och kristen tid! Fågelsången spelar icke minst här en framträdande roll.[2]

Men detta musikaliska intresse kommer fram på många andra sätt, av vilka särskilt ett är av vikt i detta sammanhang. I de forniriska sagorna framträder ej sällan någon budbärare från Elysium—en sjungande hemlighetsfull kvinna, en främling med ett egendomligt musikinstrument[3] etc. — vilken genom underbara toner försätter den lycklige hjälten i en sällsam dvala, där han får en försmak av paradisets härlighet. Säkerligen skulle det vara rätt fruktbärande att sammanställa detta utbredda motiv[4] med den iriska föreställningen om den magiska fågelsången, som ju ävenledes gav människorna en förnimmelse av den överjordiska lycksaligheten. Själva grunduppfattningen, som kanske går tillbaka på folkliga riter, är tydligen densamma, motivets behandling i stort sett likartad. För att återkomma till »munken och fågeln» har samma ämne tydligen utförts här i kristlig anda, liksom i viss mån redan i Mochoe-historien m. fl. irländska legender. Hos Sully får en ängel i fågelgestalt uppfylla den fromme munkens bön till Herren, att han »lui demonstrast aulcune chose de la beaulté et de la doulceur et de la joye qu'il garde a ceulx qu'il ayme». Utan rätt har man här talat om en visionslegend. »Munken och fågeln» skiljer sig alldeles tydligt från medeltidens vanliga visionslegender därigenom att den övernaturliga verkligheten överföres på musikalisk, icke på visuell väg. Här går linjen tillbaka till de gamla irernas föreställningar om musikens förmedling av det överjordiska.

Efter Hammerichs utredning kan man knappast vara tveksam om att det egentliga ursprunget till legenden är av irisk art. Detta utesluter givetvis icke möjligheten — för att ej säga sannolikheten — av att legenden under sin utveckling till fullt utbildad tradition utsatts för påverkan

[2] Se t. ex. The Voyage of Bran . . . . edited by K. Meyer, I, London 1895, s. 6.

[3] Det talas stundom blott om »a branch of silver», som framkallar egendomlig musik. Jfr härom E. O'Curry, On the manners and customs of the ancient irish, III, Dublin 1878, s. 316 ff.

[4] Jfr härom ett av förf. icke citerat verk, J. A. Macculloch, Celtic Mythology, Boston 1918, 114 ff.

från skilda håll. Så hade det synts rec. av intresse, om förf. diskuterat exempelvis det muhammedanska inflytande, som enligt modern legendforskning visat sig så betydelsefullt, icke minst då det gäller diktverk, vilka tidigare ansetts vara rent keltiska. Ett arbete, som förf. icke citerat, M. Asins Islam and the divine comedy (London 1926), ger här några synpunkter, som tyckas förtjäna visst beaktande. Att döma av dennes framställning förekommer det i åtskilliga muhammedanska legender änglar i fågelhamn, till de frommas tjänst utsända från paradiset, vilka utan tvivel kunna sammanställas med de gudomliga sändebud i fågelgestalt, som vi möta i vår legend liksom på andra håll i kristen medeltidsdiktning.

Alf Kjellén.

Nordisk kultur XVI A: Handel og samfærdsel i Oldtiden, udg. af Johs. Brøndsted. **XVI B: Handel och samfärdsel under medeltiden,** utg. av Adolf Schück. Stockholm, Oslo och København 1933. 360 s. Kr. 14:90.

Nordisk kultur XVIII: Byer og bybebyggelse, utg. av Edvard Bull och Sverre Steen. Stockholm, Oslo och København 1933. 99 (+ 2) s., 1 bl. kartor. Kr. 4:20.

De båda band av serieverket Nordisk kultur, som här anmälas, bilda tillsammans ett helt. Den allmänna översikten av den ekonomiska utvecklingen i Bd XVI utgör den naturliga och nödvändiga förutsättningen för teckningen av städernas uppkomst och växt, deras ställning som handelscentra och deras författning. Det är dessa problem, som utvalts för Bd XVIII, medan övriga sidor av stadslivets utveckling få sökas i andra delar av det mångförgrenade verket.

De frågor, som behandlas i de båda banden, ha varit föremål för ett livligt intresse under senare år. I mycket har det varit nya uppgifter, som tagits upp. Vi ha också erhållit en rad bidrag, som det varit svårt att behärska och avvinna en helhetsbild. Så mycket tacknämligare är det, att vi nu fått en samlande översikt. Men det kan ej förnekas, att den starkt präglats av den nyssberörda svårigheten. Man förstår, att det ej varit lätt att finna forskare, som varit beredda att för ett populärt verk behandla större partier. Särskilt gäller detta handeln och samfärdseln. Redaktörerna ha också fördelat uppgiften på ett tjugutal artiklar av sjutton olika bidragsgivare. Stadsväsendet är däremot enhetligare, här äro artiklarna

blott fem och författarna fyra. Metoden garanterar en sakkunskap, som ofta fördelaktigt framträder. Att en viss splittring i framställning och uppfattning måste komma till synes kan icke hjälpas. Det skall tacksamt erkännas, att de båda böckerna gjort det väsentligt lättare att vinna en enhetsbild av en svårbehärskad och intressant historisk utveckling. Men läsaren måste för att nå denna enhetsbild själv göra den sista syntesen.

Den fråga, som först kräver svar, är vad Norden haft att bjuda i det tidiga handelsutbytet. För arkeologisk tid kan svaret aldrig bliva uttömmande. Vissa varor, som måste antagas ha spelat en stor roll, såsom slavar, pälsverk och andra förbrukningsartiklar, ha ej efterlämnat spår. Men några slutsatser äro dock möjliga. Sällsyntare, till redskap lämpliga stenarter avslöja flera av stenålderns handelsvägar. Allmän betydelse fick den dansk-skånska fintan. Under yngre stenåldern blev den grundvalen för en verklig redskapsindustri med gruvdrift och långväga export. Storartade fynd av flintredskap uppe i Västerbotten tyda på att den bottniska pälsdjurfångsten redan nått stor betydelse. Med bronsåldern kom en tid, då även Danmark måste grunda redskapskulturen på främmande råvara. Allmän enighet synes råda om att den skånsk-danska kulturens höga blomstring under yngre stenåldern berodde på flintrikedomen. Sedan denna tillgång blivit värdelös, fortsätter icke desto mindre Danmark-Skånes blomstring. Även till det övriga Norden sökte sig främmande varor i växande utsträckning. Motprestationerna måste ha varit betydande. För Danmarks del har man sedan gammalt pekat på bärnstensexporten, och denna teori vidhålles alltjämt. För det övriga Norden måste naturprodukter och fångstens avkastning ha erbjudit de erforderliga bytesvarorna.

När under medeltiden de skriftliga källorna börja, finna vi Norden inordnat i den krans av »råvaruländer», varifrån det mera framskridna Västeuropa hämtade naturprodukter och halvfabrikat. Danmarks jordbruk fick sin första stora exportmarknad, då de nordtyska städerna raskt växte upp på 1100- och 1200-talen. Samtidigt gav sillfisket i Sundet upphov till den berömda skånemarknadens uppblomstring. I Sveriges och Norges utförsel spela smör, andra fettvaror och hudar en mycket stor roll. Sverige hade därjämte en metallexport av ständigt växande betydelse, medan för Norge fångsten utgjorde en hörnsten i handelsutbytet. Det ständigt ökade behovet av barrträdsvirke i Västeuropa tillgodosågs länge i huvudsak av den närmaste produktionsorten, Norge.

Den långvariga handeln för direkt över till stapelstädernas problem. Många städer ha i Norden som annorstädes blomstrat upp som de naturliga medelpunkterna i bygder, vilkas avkastning skänkt betingelserna men också bestämt måttet för deras utveckling. De ha i regel röjt en lugn och seg livskraft, härflytande av de grundläggande förutsättningarnas konstans.

Mera lysande men också mera växlande har de stora staplarnas historia varit. Deras utveckling har berott på två faktorer. När resan mellan avsättnings- och produktionsland med tidens trafikmedel varit för lång eller för farlig, har en mellanhamn behövts. Och det måste alltid ha varit ett behov att i en lämpligt belägen hamn få varorna samlade i lastvärdiga kvantiteter, tills utbudet på eller närmare produktionsorten blivit tillräckligt för de långväga skeppens lastkapacitet.

Av de stora nordiska staplarna ha Slesvig-Hedeby, Skånemarknaden och Visby i utpräglat hög grad sett sin storhet och regress betingad av långfärdsteknikens utveckling. Lika klart har Bergens långvariga blomstring berott på nödvändigheten att på en lättuppnåelig ort samla Nordnorges fiskvaror i för större fartyg lastvärdiga kvantiteter. Mera komplicerat gestaltade sig förhållandena vid Bottniska och Finska vikarna. Birka—Sigtuna—Stockholm och trakterna kring Finska vikens mynning voro en gång naturliga yttersta mål för köpfärder. Men här måste också snart nog förbiseglingens risk auktualiseras. Varken Åbos rikligt utmätta andel i de bottniska handelsprivilegierna eller Revals kamp mot Narvahandeln kunde i längden åt dessa städer rädda en mera lysande framtid än deras ganska torftiga uppland berättigade dem till. Stockholm åter behöll och utvecklade sin ställning under och efter det bottniska handelstvånget. Endast en orealistisk uppfattning kan söka anledningen i lagstiftningen, hur irriterande och även tillbakahållande den må ha varit för de bottniska småhamnarna. Förklaringen ligger i Mälardalens rika uppland med den stora metallexporten, den allmänna utveckling, som måste följa med Stockholms egenskap av huvudstad, med ett ord, alla de faktorer, som gjorde staden köpstark och välförsedd och skänkte den förmåga att effektivt bringa säljarnas varor ut i marknaden och tillgodose deras behov av returer. Icke minst Stockholms insatser i den bottniska trävaruexporten fram till sen tid belysa detta.

Under det skede, som Nordisk kultur valt att företrädesvis behandla, började Norden med en utpräglat aktiv handel och sjöfart, som så småningom förbyttes i sin motsats. I de olika skildringarna får man ganska ingående besked om orsakerna härtill. De mera framåtskridna ländernas överlägsenhet blev allt påtagligare. Där skaffade man sig lastdrygare och samtidigt manskapsbesparande handelsskutor, med vilka de nordiska fartygen ej kunde konkurrera. Lika avgjord var den där hemmahörande storhandelns ekonomiska och tekniska överlägsenhet. Samtidens och den senare historieskrivningens syn på denna utveckling är så motsatt som gärna möjligt. Medan man kämpade med varuknapphetens omedelbart påtagliga verklighet, tedde sig tillströmningen av främmande köpmän och främmande gods som en fördel. Gustav Vasas bekanta uttalanden av denna innebörd ha klara paralleller i de andra nordiska länderna. Senare har upp-

fattningen präglats av kvardröjande bitterhet från emancipationsstriderna samt merkantilistisk och nationalistisk dogmatik. Otvivelaktigt är här plats för en kritisk insats. Av allt att döma ha de tekniska framstegen i sjöfart och handel och de stora handelsstädernas kapitalkraft skänkt de efterblivna nordiska länderna ökade avsättningsmöjligheter och rikare tillförsel. Det är svårt att inse, varför man icke i den därmed förbundna utvecklingen vill söka grundvalen även för den krafttillväxt, som till sist gjorde det möjligt för den nordiska handeln och sjöfarten att kräva en jämbördig plats i handelsutbytet.

Särskilda uppsatser ägnas åt vägar och sjöleder samt trafikmedel till lands och vatten. Intrycket vid studiet av dessa framställningar blir en stark känsla av den realitet, som det ofta upprepade talet om sjöfartens överlägsenhet i äldre tid rymmer. Då utrikeshandeln framför allt betjänades av sjöhandeln och trots sin obetydlighet mest uppmärksammades, blir följden gärna, att den inrikes omsättningens övervägande betydelse lätt och med orätt förbises. På många vägar ledes man emellertid i de här anmälda arbetena fram till dess problem — icke blott transporttekniskt genom de nyss berörda framställningarna utan även ekonomiskt och organisatoriskt, särskilt genom skildringarna av torg- och marknadsväsendet.

Bertil Boëthius.

Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock intill den prechtska stilens genombrott. Akademisk avhandling av Hans Rabén. Bröderna Lagerströms förlag, Stockholm 1934. 264 s., 1 karta. Kr. 12:50.

Vår inhemska konstvetenskap har för 1600-talets vidkommande länge koncentrerat sig på århundradets mitt och senare hälft, där de stora huvudmonumenten Riddarhuset, Drottningholm, Skokloster o. a. naturligt nog stått i centrum för intresset. På grund härav erbjuder tiden före högbarocken ett ännu rikt och föga genomplöjt studiefält, som alltmera börjat uppmärksammas. Medan måleriet ännu väntar på en uttömmande behandling, har hittills arkitekturverksamheten varit föremål för undersökning av flera forskare såsom Nisser, Karling, Nordberg m. fl. Bildhuggarkonstens utveckling har i stora drag skisserats upp av C. R. af Ugglas. Hans Rabén har nu genom en avhandling, vars titel läses härovan, ägnat epokens träskulptur och snickarkonst en samlande och ingående undersökning.

På grund av ämnets storlek förefaller det naturligt, att Rabén inskränkt sig till att behandla landskapen kring Mälardalen. Dock visar det sig alltsomoftast under undersökningens gång, att dessa gränser måste göras rätt så tänjbara för att möjliggöra en rekonstruktion av skolor och sammanhängande verkstadsområden och stilområden, varför man känner en viss skepsis mot att överhuvudtaget uppdraga dylika geografiska konstgränser. Efter en inledning, vari. förf. påpekar sin analysmetod samt framhåller några terminologiska önskemål, följer en översikt av de nordeuropeiska konststilarnas utveckling efter 1500-talets början, här betitlad: Den dekorativa konstens utveckling i det tysk-nederländska området. Man fäster sig vid att den flamländska barocken endast helt flyktigt och den sydtyska bildsnidarkonsten icke alls berörts. Vidare borde moreskornamentiken lämpligen ha behandlats före broskverket och ej som nu sist och utan egentligt samband med det föregående. Förf. ingår sedan på en framställning av inhemska konst- och kulturförhållanden under tiden i fråga. Något väl överdrivet synes mig förf:s uttalande om den dåtida konsten. Han är nämligen benägen att »frånkänna den all fläkt av storhet, all syftning åt höga mål.» I betraktande av de storartade kungliga och privata slotts- och palatsbyggen, som pågingo under denna tid, drottning Maria Eleonoras byggnadsprojekt, den pompösa gravkonsten etc. förefaller den dåtida konsten vara både storstilad och heroisk. De korta redogörelserna för Mälardalens städer samt vägarna inom Uppsverige vid denna tid synas väl summariskt och något hastigt hopkomna. Snarare hade ett påpekande av de genom de olika slottsbyggena och de framåtskridande städerna uppkomna centra för konstlivet varit önskvärt. Vad förf. säger om samhällsklasserna och konsten samt hantverkets organisation i allmänhet och snickarhantverkets i synnerhet utmärker sig för klarhet och vederhäftighet. I fråga om snickarämbetet i Stockholm kunde man dock önskat en mera utförlig skildring med de viktigaste mästarnamnen inryckta i texten och ej som här skett förvisade till bilagor i slutet av boken, där individerna endast återfinnas som torra namnlängder. De prisjämförelser och meddelanden om myntslag, valuta m. m., som förf. lämnar, visa sig föga givande. Man kan ej frigöra sig från känslan, att dylika i ämnets periferi företagna undersökningar taga upp en plats, som borde kommit de enskilda hantverksmästarna till godo. Flera av dessa spelade i huvudstaden en ganska betydande roll, och en rekonstruktion av deras verksamhet torde ej ha legat utom möjligheternas gräns. Amiralitetsbildhuggarna på Skeppsholmen utgöra i detta avseende en intressant grupp. Det holländska inslaget av konstnärer och konsthantverkare var vid denna tid ej så obetydligt som förf. gör gällande. Särskilt vid slottet i Stockholm funnos åtskilliga holländare; bl. a. inkallades ju 1624 en koloni på över 40

personer. Att tyskarna däremot under den följande tiden kommo att dominera, särskilt inom hantverksämbetena, är däremot fullt riktigt.

Förf. angriper i sex följande huvudavdelningar sitt ämnes kärna: analys av bevarade monument med tillhörande grupperingar och attributioner till mästare och verkstäder. Tämligen utan undantag ha predikstolar, altaren och kyrkbänkar behandlats. Epitafier upptagas endast sparsamt, av dopfuntar endast västeråsfunten. Av profana föremål beröras snickeriarbetena vid Tyresö och Tidö. En stilistiskt viktig föremålsgrupp — huvudbanéren — lämnas helt och utan reservation åsido. Att förf. ej kunnat ingå på möbler o. d. är mera naturligt. Med undantag av tidödörrarna och skoklosterspisarna faller sålunda hela det behandlade materialet inom det kyrkliga området, vilket kanske i arbetets titel borde påpekats.

Förf:s framställning av den nordiska ungrenässansen samt Karl IX:s renässans är klar och koncis. De till trakten av Västerås koncentrerade monument, som behandlas i kapitlet Lübecksk intarsiastil, utgöra måhända det både kvalitativt mest högtstående och samtidigt intressantaste studiematerialet i hela avhandlingen. Vi möta här sådana kvalitetsarbeten som dopkapellskranket och dopfunten i Västerås domkyrka, vilka av förf. föras till lübeckermästaren Heinrich Sextras verkstad, samt de av Axel Oxenstierna beställda utomordentligt vackra dörrarna till Tidö slott. Beträffande dessa senare ställer sig förf. säkert med all rätt avvisande mot tidigare framförda förmodanden, att den bekante skulptören Heinrich Wilhelm från Hamburg skulle ha varit upphovsmannen. Vidare finner förf., att det äldre antagandet om dörrarnas import motsäges av bevarade brev från rikskanslerns fogde Johan Hogg från tiden omkring 1640. Ehuru jag ej kan dela förf:s mening att brevuppgifterna direkt tala mot en import, förefaller likväl hans slutsats trolig, att inkallade konsthantverkare från Sextras verkstad utfört praktdörrarna. Också det följande kapitlet om germansk renässans i snickarkonsten inom Västerås stift är mycket givande och tillhör avhandlingens viktigaste partier. Förf. har här haft att kämpa mot många svårigheter, dem han med friskt mod gått in på livet. Om även flera av här behandlade specialfrågor ännu ej kunna anses fullt klarlagda, har förf. med denna samlande översikt, där bl. a. den viktiga och intressanta s. k. Bergslagsgruppen inom predikstolskonsten och dess efterföljare ingående beaktats, publicerat ett för vår inhemska konsthistoria mycket värdefullt material. Otvivelaktigt skulle ett närmare parallellstudium av ifrågavarande trakters egentliga allmogekonst här visat sig givande. Stundom är det svårt att finna de likheter mellan vissa sammanställda arbeten, som förf. gör gällande, t. ex. mellan predikstolen i Rättvik (bild 69) och i Medåker (bild 81).

I kapitlet Holländsk möbelstil samlar sig intresset kring strängnässnickaren Michael Beckner (Reckner?), vars verksamhet förf. följer i ett flertal bevarade arbeten. Bland andra viktigare arbeten behandlas stora läktaren i Tyska kyrkan i Stockholm, som visar sig vara ett verk av Christoffer Wellendorff, samt Jäders kyrkas predikstol, vilken föres till Heinrich Wilhelm. Bevisen härför synas dock vara föga övertygande (s. 126—128), ej heller kan man låta förf:s tidigare attribution av Österhaningepredikstolen (s. 82) till samme mästare passera utan reservation.

Den från Schleswig-Holstein influerade barocksnickarkonsten blir föremål för utredning i nästa kapitel, som sönderfaller i tre huvuddelar, behandlande respektive mästarna Hans och Marcus Hebel, mästarna Behm samt Ewerdt Friis, och avslutas med en exposé över snickarkonsten i Schleswig-Holstein under 1600-talets tidigare hälft, en översikt, som kanske bort komma först i kapitlet. En hänvisning till litteraturen i ämnet torde här för övrigt ha varit tillfyllest. Analysen av de enskilda monumenten är mången gång välgjord. Samma skärpa återfinner man å andra sidan icke alltid vid de av förf. företagna attribueringarna. Vissa brister i förf:s metod att föra ett på stilistiska och andra sakskäl grundat resonemang i bevis träda här på sina ställen i dagen. I fråga om Hans Hebels verksamhet använder sig förf. av ett tillvägagångssätt vid attribueringen, som medför en känsla av osäkerhet och en försvagning av beviskedjan, som gör att denna lätt brister. Till denne mästare attribueras sålunda predikstolarna i Veckholm (1640), Lillkyrka (1648), Löt, Torsvi (1645), Torstuna (1650), Bro (1650), Långtora, Västeråker (1659), Värmdö (1667) och Varnhem (1670-talet) samt de viktigaste figurerna på predikstolarna i Rasbokil och Balingsta (1658). Som synes en imponerande rad arbeten. Av alla dessa predikstolar är endast den i Lillkyrka ett arkivaliskt bevisbart arbete av Hans Hebel. Påståendet att Hans Hebel skulle vara identisk med den »Hans Claeson H. Schnitker auff Eekholmen», som *troligen* utfört predikstolen i Veckholm, övertygar ej. Om man nu jämför några av dessa arbeten med varandra, t. ex. figurerna å bild 105, 107, 111, 113, 117 samt 120 — vilken oerhörd skillnad i typer och utförande uppvisa ej dessa skulpturer sinsemellan. Att samme mästare skulle ha gjort två så till stil och karaktär diametralt motsatta figurer som t. ex. Markus i Löt (bild 113) och Paulus i Veckholm (bild 117) förefaller åtminstone undertecknad otänkbart. Förf. hyser även själv vissa tvivel härvidlag coh underlåter ej att meddela dem. Visserligen påstås å s. 138, att »likheterna mellan dessa arbeten äro som synes av bilderna så stora att man kan tala om en nästan industrialiserad tillverkning», detta gällande den grupp som här ovan berörts. Men på s. 141 säges på tal om veckholmsstolen: »Ytligt sett är det inte mycket i detta verk som

erinrar om Hans Hebels övriga predikstolar.» Det förut såsom svagt betecknade bevis, varå förf. här likväl stöder sig, förmår honom dock att inrangera Veckholmspredikstolen bland Hebels övriga arbeten. På s. 146 ger förf. själv vittnesbörd om den stora olikheten mellan Paulusfiguren i Veckholm och Lukas i Värmdö, vilka skola representera början och slutet av mästarens utveckling: »Skillnaden är radikal.» Ja, förvisso! Men denna skillnad bortförklaras med den utveckling från »romaniserande figurstil» i Veckholm till »harmoniska, gotiskt kända gestalter» i Värmdö, som Hebel enligt förf. skulle ha genomgått under tiden 1640—1667 (s. 146 f.). En sådan utveckling skall enligt förf. vara parallell med den inom det schleswig-holsteinska området under 1600-talets tidigare del. I värmdöstolen finnas sålunda enligt förf. vissa drag, som erinra om magdeburgermästaren Christoph Kapup, vars Paulus på predikstolen i Magdeburgs domkyrka från 1597 skulle om än svagt ha influerat Mosesfiguren av Hebel i Värmdö (otydligt synlig t. v. på bild 122). Kapup representerar inom den schleswig-holsteinska snickarkonsten »en ny våg av italienskt, denna gång rent barockt inflytande» (s. 199). Samtidigt som Hebel alltså i viss mån arbetar i dennes anda, åstadkommer han mot slutet av sin utveckling en sådan figur som karyatiden på predikstolstrappan i Värmdö (bild 123), vilken figur av förf. karaktäriseras sålunda: »Det är ett bestämt gotiskt drag hos denna figur, en nedärvd fond av spiritualism, som högbarockens estetiska uniformitet icke kunnat undertrycka.» I stället för att utgå från den enda säkra predikstolen av Hans Hebel — Lillkyrka 1648 — utgår förf. från helt andra, ej arkivaliskt eller på annat sätt dokumenterade arbeten för att precisera mästarens stil och utveckling. Då stilen till yttermera visso uppvisar så stora olikheter mellan samtliga predikstolars figurer, måste denna bevismetod anses felaktig och missvisande.

Samma sak upprepas i fråga om Markus Hebel. Även här utgår förf. icke från skoklosterspisarna, vilka med undantag av Tyska kyrkans änglahuvud äro de enda säkra bevarade arbetena av Hebel. I stället försöker förf. först bevisa, att Tyska kyrkans altare är gjort av Hebel. Beviset utgöres enligt förf. av att

1) Markus Hebel arbetade vid Tyska kyrkan på 1640-talet (att märka är, att här även voro verksamma andra skulptörer i stort antal och att Hebel ej på något ställe i räkenskaperna nämnes som annat än *stenskulptör)*,

2) år 1642 erhåller den bildhuggare, som gjort altaret, 187 dlr 16 öre,

3) samma år får Hebels gesäll betalt för utfört arbete på trappstenarna nedanför altaret.

Alltså — anser förf. — måste Markus Hebel vara verkets upphovsman. Om man trots detta skulle hysa några tvivel, blir man ytterligare fundersam vid meddelandet, att Hebels gesäll — Hans Persson — år 1659, alltså 17 år senare, arbetar med altarets figurer. Man frågar sig, varför just mästaren till den gesäll, som 1642 gör trappstenar till altaret, nödvändigtvis måste vara detsammas mästare och varför arbete med dess figurutsmyckning utföres av Hans Persson 1659 och varför ej Hebel gjort dem själv. Han dog ju först 1664. Det som man utan vidare här kan taga fasta på är endast följande:

1) Vad Hebel faktiskt gjorde 1641—1642:

1641 meddelas: »M. Marcus Hebbel Bildthuwer und seine Gesellen die Steinhauwer ihre rechnung: ...folget nun was M. Marcus Hebbel der Bildthauer vor seine Rechnung Aparta hatt gemacht, nemlich: 86 stück Engel kopfe worunter 6 SALUATORES, worum den 12 Nowemb. mitt ihme Accordirt etc»; slutsumman var på 1182:22 dlr (Tyska kyrkans räkenskaper, Sthlms stadsarkiv). Således rör det sig enbart om stenhuggeriuppgifter. — För år 1642 omtalas bl. a.: »30/3 Marcus Steinhauer gegeben wor H. Hinrich Fleminges Waffen zu hauen 8 Rdr 30:—.» Vidare utför hans gesäll trappstenar till altaret.

2) Vad Hans Persson gjorde 1659, nämligen figurer på altaret.

På grund av Hebels förmodade auctorskap till detta altare sammanställer så förf. med detta flera andra arbeten: epitafier i Tyska kyrkan (helt skiljande sig från altarets stil, jfr bild 124 och 125), altaret i Vadsbro (bild 131) från 1656 (föres till Hebel delvis med angivande av att samband mellan detta altare och Jakobs kyrkas sydportal skulle föreligga och förf:s godtagande av en av annan forskare gjord, obevisad attribution av denna portal till Hebel), altarna i Nicolaikyrkan i Örebro, Öja (1661), Länna (1661) samt Södertälje stadskyrkas m. fl. Det sista altaret är enligt förf. en förenklad efterföljare till Tyska kyrkans (bild 152). Hebels gesäll Hans Persson är emellertid — vilket förf. icke beaktat — identisk med Hans Jerling. Av denne har förf. behandlat vissa arbeten (s. 122 och 124 samt s. 222 och 223). Om man nu av ovanstående skulle föranledas till ett närmare stilstudium av Jerlings konst med inkorporerande i denna av exempelvis Tyska kyrkans altare samt med upptagande till bedömning de arbeten, som av förf. satts i samband med detta, skulle man måhända komma till något andra resultat också för Hebels vidkommande. Utan tvivel skulle i så fall det stora antalet till denne förda verk avsevärt reduceras. Som det nu är, blir Hebels stil ytterst varierande och märklig. Man jämföre t. ex. följande bilder: Tyska kyrkans altare (bild 124), epitafium i Tyska kyrkan (bild 125), spis på Skokloster (bild 126), altartavla i Vadsbro (bild 131, 132, 134), altare i Nicolaikyrkan i Örebro

(bild 137), altare i Länna (bild 139) samt sandstensfigur till Tyska kyrkans predikstol (bild 163), vilka samtliga arbeten föras till Markus Hebel. Inför en dylik mångsidighet i uttrycksmedlen måste man ställa sig undrande. Emellertid försvarar förf. sin hypotes med att Hebel var »en ytterst habil konstnär, vilken aldrig direkt upprepar sig själv.» Om också detta omdöme, vartill förf. tvingats endast av sina egna rekonstruktioner av mästarens œuvre, skulle i viss mån kunna överensstämma med verkliga förhållandet, synes det mig likväl otänkbart, att Hebel utfört samtliga dessa arbeten.

Med tre kortare kapitel — Svensk »bondbarock» i broskverksstil, Mot högbarocken, Kyrklig bänkinredning under 1600-talet — avslutas avhandlingen, varpå följa bilagor, ortsregister och litteraturförteckning. En karta över det undersökta området kompletterar bilder och text. Arbetet har erhållit en vårdad typografisk utstyrsel samt är försett med ett rikligt antal väl utförda avbildningar.

Göran Axel-Nilsson.

FÖRENINGSMEDDELANDE

Föreningens första vårsammanträde 1935

Föreningen för svensk kulturhistoria höll sitt första sammanträde för året torsdagen den 28 mars i Nordiska museet. Programmet upptog en visning av den av museet i samband med Svenska turistföreningens halvsekeljubileum anordnade tillfälliga utställningen *Med resvagn och rissla*. Fil. lic. Gösta Berg höll härvid en bildvisning av resefordonen i äldre tid, som avsåg att komplettera den hithörande av utrymmesskäl starkt begränsade delen av utställningen. Föredragshållaren påpekade, att de äldre skedena av hjuldonens och slädarnas utvecklingshistoria helt behärskades av arbetsfordonen och att först mot medeltidens slut egentliga åkdon blevo vanligare i norra Europa, till en början framför allt för kvinnliga resenärer. Ridandet ersatte dessförinnan och även vida senare i stor utsträckning åkandet. Den första täckta vagn, som omtalas i Sverige, hemfördes av hertig Johan från England i samband med hans bekanta friarresa åt Erik XIV. De svenska typerna av resvagnar ha också senare i regel haft utländska förebilder. Detsamma gäller i viss mån slädarna, men här fanns därtill en inhemsk tradition, som man särskilt norrut i landet kunde bygga på. Medan användningen av hjuldon vid resor långt fram i tiden var begränsad till de högre samhällsklasserna, förekommo åkslädar allmänt också hos bönderna. I anslutning härtill betonades den grundläggande betydelse vägsystemets utbyggnad haft för resefordonens utveckling.

Intendent Sigurd Wallin och föreningens sekreterare visade därefter utställningen, som med ett par undantag helt var sammanställd ur Nordiska museets egna samlingar. En viktig förutsättning för gamla tiders reseliv i vårt land har varit organisationen av vägunderhåll och skjutsväsen. I en del av utställningslokalen voro utställda hithörande föremål: snöplog och skjutsklubbor, vägvisare, milstolpar och gästgivaretavlor. En interiör hade också rekonstruerats av gäststugan i en östgötsk gästgivaregård omkring 1840, fig. 1. Ett förnämt ressällskap tänkes ha tagit in här, och rummets möblering med resesängen mitt på golvet vill framhålla kontrasten mellan de tillfälliga eleganta reseeffekterna och en bondstugas ordinära inredning. Allmogens sätt att färdas åskådliggjordes med en bäddad och för långfärd utrustad rissla från Norrbotten och en med varor fullpackad bergslagstrilla,

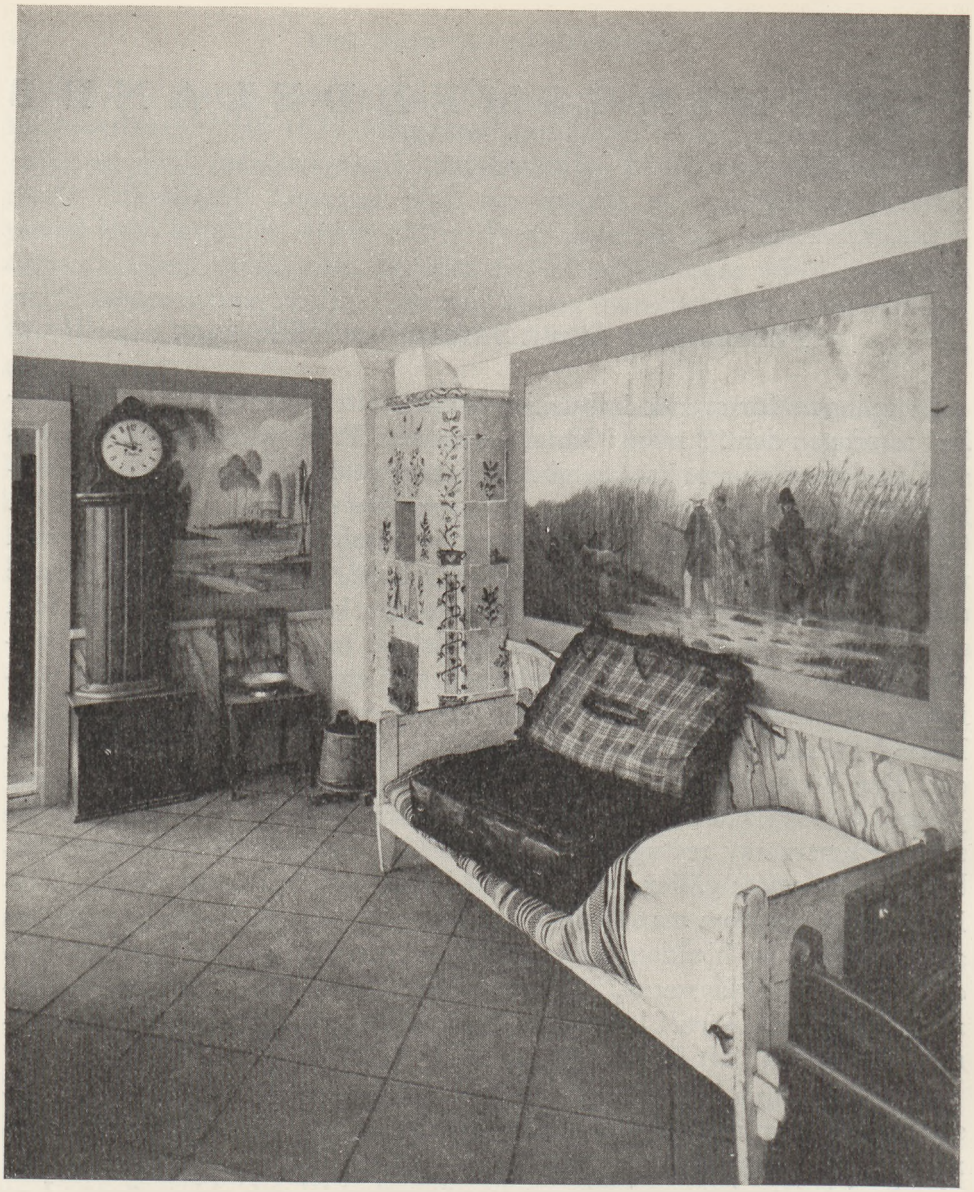

Fig. 1. »Med resvagn och rissla». Interiör från gäststugan i mellansvensk gästgivaregård (rekonstruktion).

fig. 2. Herrskapsfordonen representerades av en resvagn, som omkring 1840 använts av generaltulldirektören vid hans inspektionsresor. En samling olika typer av färdspannar visade bondens enkla reseutrustning på långfärderna. En stark kontrast härtill utgjorde de i många fall mycket inventiösa resekoffertar, fig. 3, och schatull, som förnämt folk förde med sig. Hela tids-

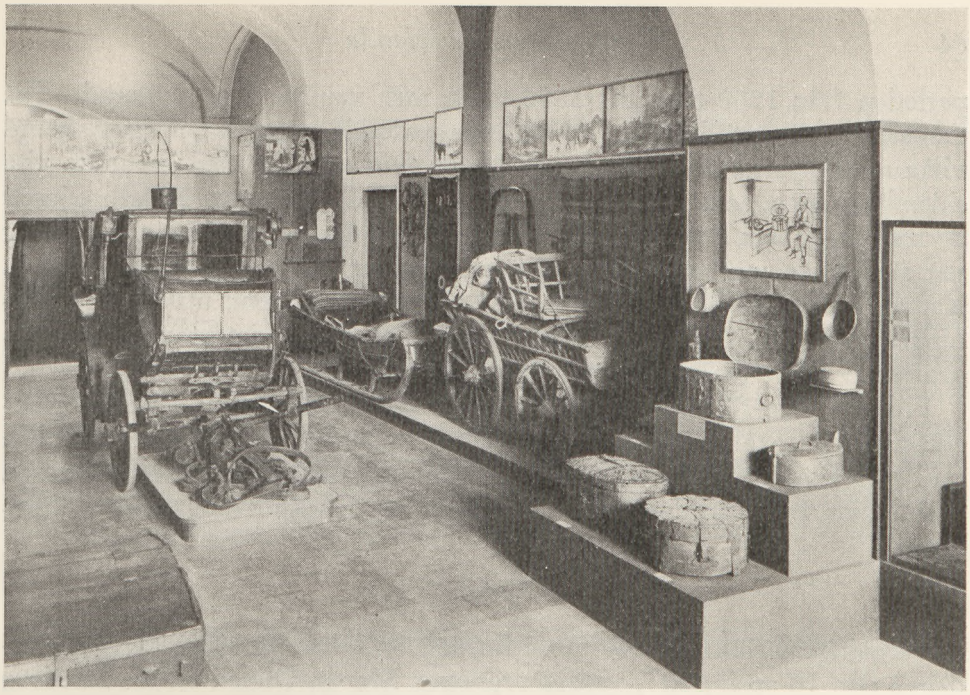

Fig. 2. »Med resvagn och rissla». Fordon och färdspannar.

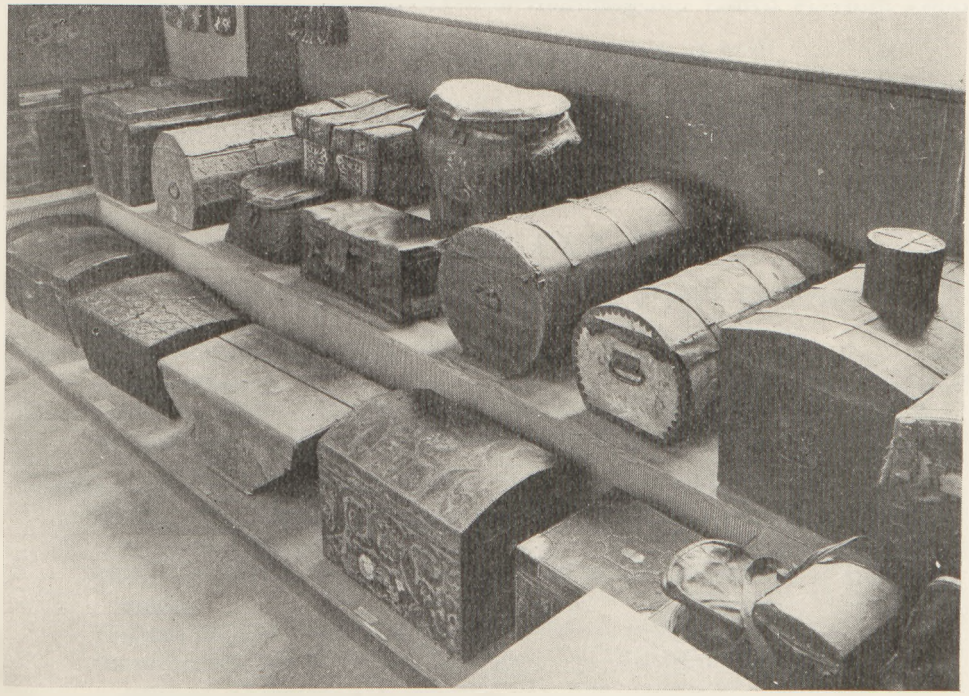

Fig. 3. »Med resvagn och rissla». Reskoffertar.

perioden från 1500-talet till 1800-talets mitt var här representerad. Till denna del av utställningen hörde även en serie portativa möbler, bland vilka resesängarna dominerade och bland dem en säng med bevarade vita sidenförhängen, som tillhört Karl Piper. En dräktmonter åskådliggjorde de reseplagg, som använts av herrskap och bönder. I fråga om dessa plagg var skillnaden mellan stånden mindre markant än i övrig reseutrustning. Kartor, äldre reselitteratur, pass och en gästgiveridagbok utfyllde utställningen, och samlingarna av föremål kompletterades dessutom med fotografier av äldre teckningar och målningar med resemotiv.

Vid den efterföljande supén framhöll generaldirektör G. Malm i anslutning till utställningen, hurusom det stora avbrottet i reselivet förr och nu i själva verket låg mycket nära i tiden, och androg som exempel härpå reseminnen från barndomsåren i Roslagen och landshövdingetiden i Norrbotten.

*

Föreningens nästföljande sammanträde hålles å Skansens Högloft tisdagen den 16 april 1935, varvid professor Martin Olsson håller föredrag om *Det medeltida Kalmar slott.* Vid sammanträdet visas ett par av Nordiska museets filmer om gammalt arbetsliv.

Föreningen för svensk kulturhistoria

STYRELSE

Generaldirektör *Gösta Malm* (ordf.), professor *Martin Olsson* (v. ordf.), förste amanuens *Sigfrid Svensson* (sekr.), direktör *Sten Westerberg* (skattm.), professor *Nils Ahnlund*, intendent *Torsten Althin*, förste amanuens *Gösta Berg*, professor *Henrik Cornell*, professor *Sigurd Erixon*, professor *Herman Geijer*, t. f. antikvarien *K. A. Gustawsson*, ledamoten av Riksdagens första kammare *Sigfrid Hansson*, museilektor *Ernst Klein*, docent *Salomon Kraft*, professor *Sune Lindqvist*, antikvarien *Erik Lundberg*, intendent *Tord O:son Nordberg*, intendent *Sigurd Wallin*.

REVISORER

Kanslichef *Axel Edström*, fil. d:r *K. E. Sahlström*.

REDAKTÖR FÖR RIG

Docent *Salomon Kraft*.

REDAKTIONSUTSKOTT

Professor *Sigurd Erixon* (ordf.), professor *Henrik Cornell*, intendent *Tord O:son Nordberg*.

INNEHÅLL

Fil. d:r *Sten Anjou*, Fornborgarnas betydelse ur etnografisk synpunkt. En diskussionsfråga 1
Zusammenfassung 10
Fil. lic. *Gunnar Granberg*, En sägen i Gesta Danorum 13
Zusammenfassung 19
Professor *Herman Geijer* och docent *Sven Liljeblad*, Lapplandsforskaren O. P. Pettersson. Ett blad ur de svenska bygdeundersökningarnas historia 21

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

Fil. lic. *Sölve Gardell*, Gotlands gravstenar I. Visby domkyrkas gravstenar. Av J. W. Hamner 34
Docent *Alf Kjellén*, Munken och fuglen. En middelaldersstudie af L. L. Hammerich 47
Professor *Bertil Boëthius*, Nordisk kultur XVI och XVIII 51
Amanuens *Göran Axel-Nilsson*, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock intill den prechtska stilens genombrott. Av Hans Rabén 54

FÖRENINGSMEDDELANDE 60

ETNOLOGISKA STUDIER
(TILLÄGNADE N. E. HAMMARSTEDT)
245 SIDOR – BIDRAG AV 29 FÖRFATTARE

Lyxupplaga utgiven i 50 numrerade exemplar ✦ 10 kr.

Etnologiska studier behandlar den gamla folkkulturens olika sidor: näringsliv, samfärdsmedel, gårdsskick, handel, dräkt, spel, kalenderväsen, tro, sed, diktning etc.

✦

Medlemmar i Föreningen för svensk kulturhistoria kunna erhålla ovanstående sällsynta och värdefulla arbete till ett pris av 10 kr. (jämte porto). Av upplagan återstår endast ett mindre antal exemplar.

✦

Rekvisition göres under adress: Föreningen för svensk kulturhistoria, Box 67, Stockholm 1.

STHLMS BOKINDUSTRI A.B